

Bijlage 7

Verantwoording per module

Verantwoording module 1

Uitgangsvraag:

Hoe kan de wijkverpleegkundige/verzorgende het beste eenzaamheid onder oudere, thuiswonende cliënten vaststellen?

Zoekstrategie

Om een goed beeld te krijgen van meetinstrumenten die geschikt zijn om eenzaamheid bij ouderen vast te stellen, is op 6 september 2018 een brede systematische literatuursearch uitgevoerd. De zoekopdracht richtte zich op studies naar instrumenten om eenzaamheid bij ouderen vast te stellen. De search richt zich verder op meetinstrumenten die uit meerdere items bestaan. De instrumenten met maar één vraag (bijvoorbeeld: 'in welke mate voelt u zich eenzaam?' of 'Voelt u zich eenzaam?') zijn buiten beschouwing gelaten. Het stellen van zo'n vraag is weliswaar makkelijk en kost weinig tijd, maar heeft niet de voorkeur omdat bij direct vragen het risico bestaat dat minder eenzaamheid wordt gerapporteerd door de ondervraagden dan daadwerkelijk aanwezig is (de Jong-Gierveld, van Tilburg, & Dykstra, 2006). Daarnaast moet het instrument betrouwbaar en valide zijn gebleken in de Nederlandse situatie. De zoekopdracht is gedaan in zes databases: PubMed, Web of Science, PsycINFO, Embase, Cochrane library en CINAHL.

Zoekstring meetinstrumenten

Search	Query	Items found
#5	#1 AND #2 AND #3 AND #4	374
#4	loneliness[ti] OR lonely[ti]	1,962
#3	"Sensitivity and Specificity"[MeSH] OR "Reproducibility of Results"[Mesh] OR sensitivit*[tiab] OR specificit*[tiab] OR screening[tiab] OR accura*[tiab] OR reference value*[tiab] OR false positive[tiab] OR false negative[tiab] OR predictive value*[tiab] OR roc[tiab] OR likelihood*[tiab] OR likelihood*[tiab] OR measur*[tiab] OR scale*[tiab] OR validit*[tiab] OR validat*[tiab] OR reliab*[tiab] OR repeatab*[tiab] OR reproducib*[tiab] OR efficacy[tiab] OR Jong-Gierveld[tiab]	6,334,950
#2	"Aged"[Mesh] OR "Aged, 80 and over"[Mesh] OR "Frail Elderly"[Mesh] OR "Geriatrics"[Mesh] OR "Geriatric Psychiatry"[Mesh] OR "Geriatric Nursing"[Mesh] OR "Geriatric Dentistry"[Mesh] OR "Dental Care for Aged"[Mesh] OR "Health Services for the Aged"[Mesh]) OR elder*[tiab] OR eldest[tiab] OR frail*[tiab] OR geriatri*[tiab] OR geront*[tiab] OR old age*[tiab] OR oldest old*[tiab] OR senior*[tiab] OR senium[tiab] OR very old*[tiab] OR septuagenarian*[tiab] OR octagenarian*[tiab] OR octogenarian*[tiab] OR nonagenarian*[tiab] OR centarian*[tiab] OR centenarian*[tiab]	3,548,327

Search	Query	Items found
	OR supercentenarian*[tiab] OR old people*[tiab] OR older[tiab] OR aged[tiab] OR aging[tiab] OR ageing[tiab] OR late life[tiab] OR later life[tiab] OR Age and ageing[ta] OR Mechanisms of ageing and development[ta] OR Ageing research reviews[ta] OR Australasian journal on ageing[ta] OR European journal of ageing[ta] OR Immunity and ageing[ta] OR Ageing and society[ta] OR Journal of population ageing[ta] OR Ageing international[ta] OR Journal of the economics of ageing[ta] OR Gerontechnology[ta] OR Quality in ageing and older adults[ta] OR Ageing research[ta] OR Australian journal on ageing[ta] OR Journal of ageing research and healthcare[ta] OR Quality in ageing[ta] OR Neurobiology of aging[ta] OR Psychology and aging[ta] OR Drugs and aging[ta] OR The journal of nutrition, health and aging[ta] OR Aging and mental health[ta] OR Aging clinical and experimental research[ta] OR Frontiers in aging neuroscience[ta] OR International journal of aging and human development[ta] OR Clinical interventions in aging[ta] OR Aging[ta] OR Aging cell[ta] OR Journal of aging and health[ta] OR Experimental aging research[ta] OR Aging milan*[ta] OR Journal of aging and physical activity[ta] OR Journal of aging and social policy[ta] OR Journal of women and aging[ta] OR The aging male[ta] OR Canadian journal on aging[ta] OR Aging, neuropsychology and cognition[ta] OR The Gerontologist[ta] OR The journals of gerontology[ta] OR Journal of gerontology[ta] OR Journal of gerontological nursing[ta]	
#1	"Loneliness"[Mesh] OR loneliness[tiab] OR lonely[tiab]	6,573

Search	Query Embase.com Session Results (13 Sep 2018)	Items found
#5	#1 AND #2 AND #3 AND #4	400
#4	loneliness:ti OR lonely:ti	2,113
#3	'sensitivity and specificity'/exp OR 'reproducibility'/exp OR sensitivit*:ab,ti,kw OR specificit*:ab,ti,kw OR screening:ab,ti,kw OR accura*:ab,ti,kw OR 'reference value':ab,ti,kw OR 'false positive':ab,ti,kw OR 'false negative':ab,ti,kw OR 'predictive value':ab,ti,kw OR roc:ab,ti,kw OR likelihood*:ab,ti,kw OR likelihood:ab,ti,kw OR measur*:ab,ti,kw OR scale*:ab,ti,kw OR validit*:ab,ti,kw OR validat*:ab,ti,kw OR reliab*:ab,ti,kw OR repeatab*:ab,ti,kw OR reproducib*:ab,ti,kw OR efficacy:ab,ti,kw OR 'jong-gierveld':ab,ti,kw	7,902,145
#2	'aged'/exp OR 'geriatrics'/exp OR 'elderly care'/exp OR elder*:ab,ti,kw OR eldest:ab,ti,kw OR frail*:ab,ti,kw OR geriatri*:ab,ti,kw OR geront*:ab,ti,kw OR ((old NEXT/1 age*):ab,ti,kw) OR ((oldest NEXT/1 old*):ab,ti,kw) OR senior*:ab,ti,kw OR senium:ab,ti,kw OR ((very NEXT/1 old*):ab,ti,kw) OR septuagenarian*:ab,ti,kw OR octagenarian*:ab,ti,kw OR octogenarian*:ab,ti,kw OR nonagenarian*:ab,ti,kw OR centarian*:ab,ti,kw OR centenarian*:ab,ti,kw OR supercentenarian*:ab,ti,kw OR 'old people':ab,ti,kw OR older:ab,ti,kw OR aged:ab,ti,kw OR aging:ab,ti,kw OR ageing:ab,ti,kw OR 'late life':ab,ti,kw OR 'later life':ab,ti,kw	3,780,871
#1	'loneliness'/exp OR loneliness:ab,ti,kw OR lonely:ab,ti,kw	9,069

Search	Query Embase.com Session Results (13 Sep 2018)	Items found
Search	Query Ebsco / PsycINFO Session Results (13 Sep 2018)	Items found
S7	S1 AND S4 AND S5 AND S6	503
S6	TI (loneliness OR lonely)	3,043
S5	TI (sensitivit* OR specificit* OR screening OR accura* OR "reference value*" OR "false positive" OR "false negative" OR "predictive value*" OR roc OR likelihood* OR likelihood* OR measur* OR scale* OR validit* OR validat* OR reliab* OR repeatab* OR reproducib* OR efficacy OR "Jong-Gierveld") OR AB (sensitivit* OR specificit* OR screening OR accura* OR "reference value*" OR "false positive" OR "false negative" OR "predictive value*" OR roc OR likelihood* OR likelihood* OR measur* OR scale* OR validit* OR validat* OR reliab* OR repeatab* OR reproducib* OR efficacy OR "Jong-Gierveld") OR KW (sensitivit* OR specificit* OR screening OR accura* OR "reference value*" OR "false positive" OR "false negative" OR "predictive value*" OR roc OR likelihood* OR likelihood* OR measur* OR scale* OR validit* OR validat* OR reliab* OR repeatab* OR reproducib* OR efficacy OR "Jong-Gierveld")	1,345,702
S4	S2 OR S3	599,257
S3	Limiters - Age Groups: Aged (65 yrs & older), Very Old (85 yrs & older)	296,669
S2	DE "Geriatrics" OR DE "Gerontology" OR DE "Geriatric Psychiatry" OR DE "Geropsychology" OR DE "Gerontological Counseling" OR TI (elder* OR eldest OR frail* OR geriatri* OR geront* OR "old age*" OR "oldest old*" OR senior* OR senium OR "very old*" OR septuagenarian* OR octagenarian* OR octogenarian* OR nonagenarian* OR centarian* OR centenarian* OR supercentenarian* OR "old people" OR older OR aged OR aging OR ageing OR "late life" OR "later life") OR AB (elder* OR eldest OR frail* OR geriatri* OR geront* OR "old age*" OR "oldest old*" OR senior* OR senium OR "very old*" OR septuagenarian* OR octagenarian* OR octogenarian* OR nonagenarian* OR centarian* OR centenarian* OR supercentenarian* OR "old people" OR older OR aged OR aging OR ageing OR "late life" OR "later life") OR KW (elder* OR eldest OR frail* OR geriatri* OR geront* OR "old age*" OR "oldest old*" OR senior* OR senium OR "very old*" OR septuagenarian* OR octagenarian* OR octogenarian* OR nonagenarian* OR centarian* OR centenarian* OR supercentenarian* OR "old people" OR older OR aged OR aging OR ageing OR "late life" OR "later life")	448,923
S1	DE "Loneliness" OR TI (loneliness OR lonely) OR AB (loneliness OR lonely) OR KW (loneliness OR lonely)	9,865
Search	Query Ebsco / CINAHL Session Results (13 Sep 2018)	Items found
S7	S1 AND S4 AND S5 AND S6	192

Search	Query Ebsco / CINAHL Session Results (13 Sep 2018)	Items found
S6	TI (loneliness OR lonely)	1,050
S5	MH "Sensitivity and Specificity" OR MH "Reproducibility of Results" OR TI (sensitivit* OR specificit* OR screening OR accura* OR "reference value*" OR "false positive" OR "false negative" OR "predictive value*" OR roc OR likelihood* OR likelihood* OR measur* OR scale* OR validit* OR validat* OR reliab* OR repeatab* OR reproducib* OR efficacy OR "Jong-Gierveld") OR AB (sensitivit* OR specificit* OR screening OR accura* OR "reference value*" OR "false positive" OR "false negative" OR "predictive value*" OR roc OR likelihood* OR likelihood* OR measur* OR scale* OR validit* OR validat* OR reliab* OR repeatab* OR reproducib* OR efficacy OR "Jong-Gierveld") OR KW (sensitivit* OR specificit* OR screening OR accura* OR "reference value*" OR "false positive" OR "false negative" OR "predictive value*" OR roc OR likelihood* OR likelihood* OR measur* OR scale* OR validit* OR validat* OR reliab* OR repeatab* OR reproducib* OR efficacy OR "Jong-Gierveld")	663,104
S4	S2 OR S3	562,897
S3	Limiters - Age Groups: Aged: 65+ years, Aged, 80 and over	435,020
S2	MH "Aged+" OR MH "Aged, 80 and Over" OR MH "Frail Elderly" OR MH "Geriatrics" OR MH "Geriatric Psychiatry" OR MH "Gerontologic Nursing+" OR MH "Gerontologic Care" OR MH "Health Services for the Aged" OR TI (elder* OR eldest OR frail* OR geriatri* OR geront* OR "old age*" OR "oldest old*" OR senior* OR senium OR "very old*" OR septuagenarian* OR octagenarian* OR octogenarian* OR nonagenarian* OR centarian* OR centenarian* OR supercentenarian* OR "old people" OR older OR aged OR aging OR ageing OR "late life" OR "later life") OR AB (elder* OR eldest OR frail* OR geriatri* OR geront* OR "old age*" OR "oldest old*" OR senior* OR senium OR "very old*" OR septuagenarian* OR octagenarian* OR octogenarian* OR nonagenarian* OR centarian* OR centenarian* OR supercentenarian* OR "old people" OR older OR aged OR aging OR ageing OR "late life" OR "later life") OR KW (elder* OR eldest OR frail* OR geriatri* OR geront* OR "old age*" OR "oldest old*" OR senior* OR senium OR "very old*" OR septuagenarian* OR octagenarian* OR octogenarian* OR nonagenarian* OR centarian* OR centenarian* OR supercentenarian* OR "old people" OR older OR aged OR aging OR ageing OR "late life" OR "later life")	562,897
S1	MH "Loneliness" OR TI (loneliness OR lonely) OR AB (loneliness OR lonely) OR KW (loneliness OR lonely)	3,518

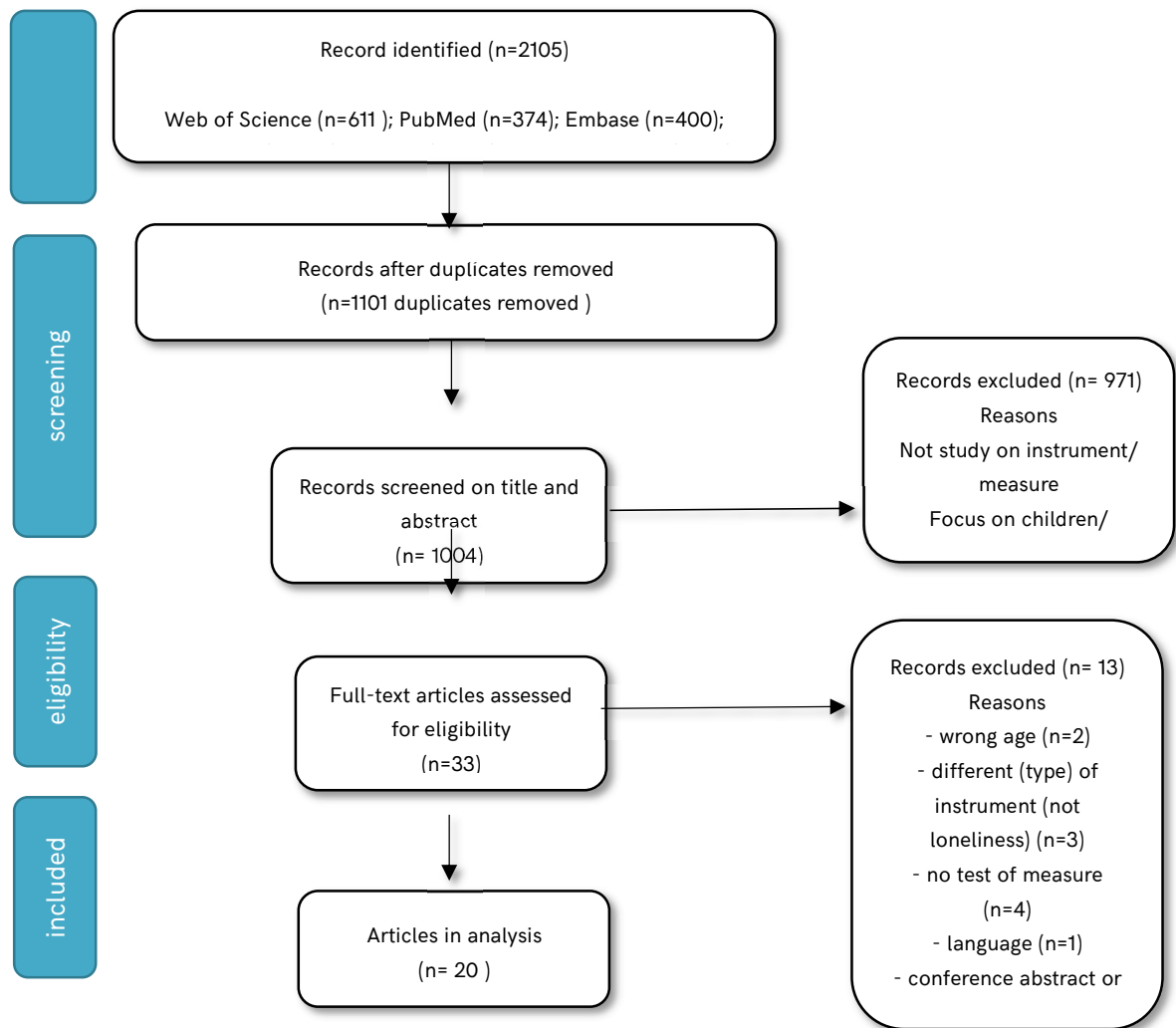
Search	Query Wiley / Cochrane Library Session Results (13 Sep 2018)	Items found
#4	#1 AND #2 AND #3	25
#3	(loneliness OR lonely):ti	65

Search	Query Wiley / Cochrane Library Session Results (13 Sep 2018)	Items found
#2	(sensitivit* OR specificit* OR screening OR accura* OR "reference value*" OR "false positive" OR "false negative" OR "predictive value*" OR roc OR likelihood* OR likelihood* OR measur* OR scale* OR validit* OR validat* OR reliab* OR repeatab* OR reproducib* OR efficacy OR "Jong-Gierveld");ab,ti,kw	622,817
#1	(elder* OR eldest OR frail* OR geriatri* OR geront* OR "old age*" OR "oldest old*" OR senior* OR senium OR "very old*" OR septuagenarian* OR octagenarian* OR octogenarian* OR nonagenarian* OR centarian* OR centenarian* OR supercentenarian* OR "old people" OR older OR aged OR aging OR ageing OR "late life" OR "later life");ab,ti,kw	444,864

Search	Query Web of Science (Core Collection) Session Results (13 Sep 2018)	Items found
#5	#1 AND #2 AND #3 AND #4	611
#4	TI=(loneliness OR lonely)	4,664
#3	TS=(sensitivit* OR specificit* OR screening OR accura* OR "reference value*" OR "false positive" OR "false negative" OR "predictive value*" OR roc OR likelihood* OR likelihood* OR measur* OR scale* OR validit* OR validat* OR reliab* OR repeatab* OR reproducib* OR efficacy OR "Jong-Gierveld")	10,464,066
#2	TS=(elder* OR eldest OR frail* OR geriatri* OR geront* OR "old age*" OR "oldest old*" OR senior* OR senium OR "very old*" OR septuagenarian* OR octagenarian* OR octogenarian* OR nonagenarian* OR centarian* OR centenarian* OR supercentenarian* OR "old people" OR older OR aged OR aging OR ageing OR "late life" OR "later life")	3,653,055
#1	TS=(loneliness OR lonely)	10,912

Literatuurselectie

Via beide databases zijn in eerste instantie 2105 artikelen gevonden. Na verwijdering van duplicaten bleven 1004 artikelen over. Na lezing van titels en abstracts bleven 33 publicaties over waarvan het gehele artikel is doorgelezen. Van de 33 artikelen zijn er nog 12 afgevallen. De 21 overgebleven artikelen zijn geselecteerd voor analyse.

Figuur 2.3

Evidence tabel meetinstrumenten

Studie	n	Cliënten Gemiddelde leeftijd (range)	Instrument	Validiteit/ betrouwbaarheid	EBR O	Opmerkingen
Ausin et al., 2018	N=409	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd:NR (65- 84)	UCLA	Cronbach's alpha voor alle items samen = .85; 12 mogelijke factor structuren getest (WLSMV) - model met 4 of 5 (Hojat, 1982) of model met 2 (Borgas) factoren passen het beste.	C	Spanje Factor structuur vergeleken met eerdere studies naar factor structuur UCLA
Buz & Pérez- Arechaederra	N=601	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: 74 (60- 98)	De Jong Gierveld	Reliability (person raw score reliability) =.71 Rasch mode: Person- response validity: infit: MNSQ = 1.00; SD = 0.34; outfit: MNSQ = 0.96, SD = 0.69); Item fit statistics: infit: MNSQ = 1.00, SD = 0.06; outfit: MNSQ = 0.96, SD = 0.11	C	Spanje Schaal blijkt unidimensioneel te zijn, maar mogelijke verklaring is het homogene sample
Buz et al.,2014	N=338	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: 76 (60- 99)	De Jong Gierveld	Reliability=.91 Schaal blijkt unidimensioneel te zijn (RMR=.088, AGFI=.970, NFI=.966	C	Spanje Auteurs benadrukken dat de schaal misschien anders wordt geïnterpreteerd afhankelijk van de cultuur (collectivistisch vs individualistisch)
De Jong Gierveld & Van Tilburg, 2006*	N=9448	Volwassenen en ouderen Leeftijd: (18-99) (analyses opgedeeld naar <45; 45-64;>64)	De Jong Gierveld (6 items)	Cronbach's alpha 65+ = .73 en .61 (NKPS en GGD survey respectievelijk) 3-item emotionele eenzaamheid: .71 en .65; sociale eenzaamheid: .76 en .68	B	Nederland
De Jong Gierveld & Van Tilburg, 2010	7 landen, n tussen de 8151	Volwassenen en ouderen Leeftijd: (60-79 (vs 18-59))	De Jong Gierveld (6 items)	Reliability: Emotional loneliness ≥.81 Social loneliness ≥.85	B	Landen vergelijking

	en 12828 per land					
Durak & Senol-Durak, 2010 (studie 2)	N=166 oudere n	Ouderen die zelfstandig wonen, of bij hun kinderen inwonen Leeftijd 63 (60- 79)	UCLA	CFA: 3 factor oplossing geeft beste fit: RMSEA=.063, IFI=.922, TLI=.897, CFI=.919 Reliability: Indeling 3 factoren (loneliness, non- loneliness en global loneliness): Internal consistency loneliness=.84 Non-loneliness=.85 Global loneliness=.90	C	Turkije
Hughes et al.,2004	N studie 1=2182 N studie 2=229	Ouderen Leeftijd studie 1: 67 (55-NR) Leeftijd studie 2: 58 (50-67)	UCLA (20 vs 3 items)	Cronbach's alpha 3 items in zowel studie 1 als 2 =.72 (20 items, alleen in studie 2)=.91	C	VS
Iecovich, 2013	N=2010	Ouderen Leeftijd: 79 (60- 102)	De Jong Gierveld	Cronbach's alpha=.84-.87 (3 studie samples los bekeken)	C	Israël
Lee & Cagle, 2017	N=3706	Ouderen Leeftijd: 75 (65- NR)	UCLA (11 items)	Cronbach's alpha=.87 EFA op helft van de data: 3 factor model past het beste (‘feeling isolated’; ‘available for social connections’ en ‘sense of belonging’): χ^2 (df = 25) = 219.03, p < .001; RMSEA (90% CI) = .065 (.057, .073); CFI = .992; TLI = .982; SRMR = .019. In CFA laten zowel 2 als 3 factor model een acceptabele fit zien	C	VS Data gesplitst in 2 random subsamples

Leung et al., 200	N=103	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: 75 (62-89)	De Jong Gierveld (6 items)	Chronbach's alpha=.76	C	China
Moorer & Suurmeijer, 1993	N=723	Ouderen Leeftijd: 75 (66-NR)	De Jong Gierveld	Mokken analyse sluit één item uit - Mokken schaal coëfficiënt 10 items =.37	C	Nederland
Neto,2014	N=1154	Ouderen Leeftijd: 71 (60-90)	UCLA (6 items)	CFA 1 factor model: GFI = .99, NFI = 0.98, CFI = .99, IFI = .99, AGFI = .97, RMSEA = .05 Cronbach's alpha=.82	C	Portugal
Penning et al., 2014	N=243	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: NR (45-84)	UCLA & De Jong Gierveld	Consistency reliability UCLA CFA, 4 factor model: .87; .90; .86; .78 DJG, 2 factor model: .87; .86	C	Canada
Russell,1996	N=301	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: NR (65-NR)	UCLA	Cronbach's alpha=.89	C	VS Er zijn data verzameld bij vier doelgroepen. In de tabel zijn enkel de resultaten van de groep ouderen opgenomen
Shiovitz-Ezra & Ayalon, 2012	N=2190	Ouderen Leeftijd: NR (65-NR)	UCLA (3 items) & single item vergelijking uit CES-D	Cronbach's alpha=.71 Overlap in indeling lonely vs non-lonely matig (kappa=.27)	C	VS Cut-off punt voor UCLA gezet op 6 - gedichotomiseerd
Tomás et al., 2017	N=335	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: 64 (55-80)	De Jong Gierveld en UCLA	CFA: Het bifactor model (model 3) en 'one trait' model (model 4) hebben de beste fit in de CFA: 3. CFI=.997; RMSEA=.024 [.000-.049] 4. CFI=.990; RMSEA=.039 [.016-.059] Reliability: CRI=.89 (hele schaal)	C	Spanje "Model 3, a bifactor model in which a general trait (loneliness) is assumed to underlie all items, but also domain-specific uncorrelated factors (emotional and social loneliness) are proposed; Model 4, one trait (loneliness) underlying all items plus a method (response bias) factor

				(Cronbach's alpha UCLA=.90)		associated with the negatively worded Items" p432-433
				DJG-UCLA r=.68, p,.01		
Uysal-Bozkir et al., 2017	N=1078	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: 65 (55- 94)	De Jong Gierveld	Cronbach's alpha: Turks=.90 Marokaans=.85 Sranan Tongo=.92 Sarnami Hindoestani=.87 Nederlands=.87	C	Nederland Vertalingen in het Turks, Marokkaans (Arabisch en fonetisch Arabisch) en twee vertalingen in het Surinaams (Sranan Tongo en Sarnami Hindoestani).
van Tilburg & De Jong Gierveld, 199 9	N=3823	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: (54-89)	De Jong Gierveld vgl met directe vraag	Reliability: KR- 20=.82	C	Nederland Studie bepaalt cesuur van DJG schaal. Score 3 of hoger is indicatie van eenzaamheid
Vassar & Crosby, 2008	N=80 studies	Verschillende populaties Leeftijd: NR	UCLA	Gemiddelde Cronbach's alpha van 80 studies: .87 (SD=.06).	C	Studie naar de geaggregeerde alpha waarde van de UCLA schaal over 80 studies waarin over de Cronbach's alpha is gerapporteerd.
Victor et al., 2005	N=1352	Ouderen Leeftijd: NR (65- NR)	De Jong Gierveld vgl. met directe vraag	NR	C	UK & Australië Vergelijking antwoorden op directe vraag met DJG items - geen betrouwbaarheid etc. gerapporteerd

*De Jong Gierveld & van Tilburg 2008 gebruikt dezelfde data al De Jong Gierveld & van Tilburg, 2006 en is daarom niet apart in de tabel opgenomen

NR=not reported

De beoordeling in de een na laatste kolom van de tabel is gedaan op basis van de Evidence-based richtlijnontwikkeling handleiding voor werkgroepen (EBRO; Kwaliteitsinstituut voor de gezondheidszorg, CBO, 2007¹).

EBRO beoordelingscategorieën voor diagnostisch accuratesse onderzoek (uit EBRO-handleiding, tabel 5.1)	
A1	Systematische review van tenminste twee onafhankelijk van elkaar uitgevoerde onderzoeken van A2-niveau
A2	Onderzoek ten opzichte van een referentietest (een 'gouden standaard') met tevoren gedefinieerde afkapwaarden en onafhankelijke beoordeling van de resultaten van test

¹ http://www.ha-ring.nl/download/literatuur/EBRO_handl_totaal.pdf

	en gouden standaard, over een voldoende grote serie van opeenvolgende patiënten die allen de index- en referentietest hebben gehad
B	Onderzoek ten opzichte van een referentietest, maar niet met alle kenmerken die onder A2 zijn genoemd
C	Niet-vergelijkend onderzoek
D	Mening van deskundigen

Noot: in bijlage G van de EBRO handleiding wordt verwezen naar literatuurbeoordelingsformulieren die op cbo.nl te vinden zouden moeten zijn. Deze site is echter niet meer in gebruik. Om die reden is gebruik gemaakt van tabel 5.1 van de handleiding.

Verantwoording module 2

Uitgangsvraag

Wat is de meerwaarde van routinematige screening op eenzaamheid door de wijkverpleegkundige onder oudere, thuiswonende cliënten?

Zoekstrategie

Om de uitgangsvraag te kunnen beantwoorden is breed gezocht naar empirische (overzichts)studies naar screening op eenzaamheid onder ouderen die zijn verschenen in de afgelopen tien jaar. Gezocht is in de databases Web of Science, PubMed, CINAHL, EMBASE, PsycInfo en de Cochrane database.

Zoekstring

MEDLINE

- S1 MH "GeriatricAssessment"
- S2 MH "Social Isolation+" OR TI (loneliness OR alone OR (social N1 isolat*)) OR SU (loneliness OR alone OR (social N1 isolat*))
- S3 S1 AND S2
- S4 TI ((social N1 (risk* OR frail*)) OR (health N1 risk N1 apprais*)) OR AB ((social N1 (risk* OR frail*)) OR (health N1 risk N1 apprais*)) OR SU ((social N1 (risk* OR frail*)) OR (health N1 risk N1 apprais*))
- S5 (MH "aged+" or MH "Geriatrics" OR MH "Geriatric Psychiatry" OR MH "Geriatric Nursing" OR MH "Geriatric Dentistry" OR MH "Dental Care for Aged" OR MH "Health Services for the Aged" OR MH "Senior Centers" OR MH "Geriatric Assessment" OR MH "Geriatric Psychiatry" OR (TI ((aging N1 adult*) OR elder* or eldest or frail* or geriatri* or (old N1 age*) or (oldest N1 old*) or senior* or senium or (very N1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or (older N1 (people or subject* or patient* or age* or adult* or man or men or male or woman or women or female or population* or person*)))) OR (AB ((aging N1 adult*) OR elder* or eldest or frail* or geriatri* or (old N1 age*) or (oldest N1 old*) or senior* or senium or (very N1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or (older N1 (people or subject* or patient* or age* or adult* or man or men or male or woman or women or female or population* or person*)))) OR (SU ((aging N1 adult*) OR elder* or eldest or frail* or geriatri* or (old N1 age*) or (oldest N1 old*) or senior* or senium or (very N1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or (older N1 (people or subject* or patient* or age* or adult* or man or men or male or woman or women or female or population* or person*))))))
- S6 (MH "Diagnostic Techniques and Procedures") OR (MH "Mass Screening") OR TI (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*) OR AB (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*) OR SU (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*)
- S7 S4 AND S5 AND S6
- S8 TI (Loneliness N3 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*)) OR AB (Loneliness N3 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*)) OR SU (Loneliness N3 (Measur* OR

Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*)

S9 TI ((De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR DJGLS OR (De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR (UCLA N1 loneliness N1 scale*)) OR AB ((De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR DJGLS OR (De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR (UCLA N1 loneliness N1 scale*)) OR SU ((De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR DJGLS OR (De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR (UCLA N1 loneliness N1 scale*))

S10 S8 OR S9

S11 S5 AND S10

S12 S3 OR S7 OR S11

S13 PM (17394730 OR 21984330 OR 19448387 OR 28340553 OR 18755784 OR 17394729 OR 29117815 OR 19448387)

S14 S13 NOT S12

Publicatiedatum: 20080101- current

CINAHL

S1 MH "Geriatric Assessment+"

S2 MH "Social Isolation" OR MH "Loneliness" OR TI (loneliness OR alone OR (social N1 isolat*)) OR SU (loneliness OR alone OR (social N1 isolat*))

S3 S1 AND S2

S4 TI ((social N1 (risk* OR frail*)) OR (health N1 risk N1 apprais*)) OR AB ((social N1 (risk* OR frail*)) OR (health N1 risk N1 apprais*)) OR SU ((social N1 (risk* OR frail*)) OR (health N1 risk N1 apprais*))

S5 (MH "aged+" or MH "Dental Care for Aged" OR MH "Health Services for the Aged" OR MH "Senior Centers" OR MH "Rehabilitation, Geriatric" OR MH "Gerontologic Nursing+" OR MH "Gerontologic Care" OR MH "Geriatric Functional Assessment" OR MH "Geriatric Psychiatry" OR MH "Geriatric Nutrition" OR MH "Geriatric Nutritional Physiology" OR MH "Geriatric Assessment" OR MH "Gerontologic Nurse Practitioners" OR (TI ((aging N1 adult*) OR elder* or eldest or frail* or geriatri* or (old N1 age*) or (oldest N1 old*) or senior* or senium or (very N1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or (older N1 (people or subject* or patient* or age* or adult* or man or men or male or woman or women or female or population* or person*)))) OR (AB ((aging N1 adult*) OR elder* or eldest or frail* or geriatri* or (old N1 age*) or (oldest N1 old*) or senior* or senium or (very N1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or (older N1 (people or subject* or patient* or age* or adult* or man or men or male or woman or women or female or population* or person*)))) OR (SU ((aging N1 adult*) OR elder* or eldest or frail* or geriatri* or (old N1 age*) or (oldest N1 old*) or senior* or senium or (very N1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or (older N1 (people or subject* or patient* or age* or adult* or man or men or male or woman or women or female or population* or person*))))

S6 MH "Diagnostic Tests, Routine" OR MH "Diagnosis, Psychosocial+" OR MH "DSM" OR MH "Health Screening" OR TI (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*) OR AB (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*) OR SU (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*)

S7 S4 AND S5 AND S6

- S8 TI (Loneliness N3 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*)) OR AB (Loneliness N3 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*)) OR SU (Loneliness N3 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*))
- S9 TI ((De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR DJGLS OR (De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR (UCLA N1 loneliness N1 scale*)) OR AB ((De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR DJGLS OR (De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR (UCLA N1 loneliness N1 scale*)) OR SU ((De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR DJGLS OR (De N1 Jong N1 Gierveld N1 Loneliness N1 Scale*) OR (UCLA N1 loneliness N1 scale*))
- S10 S8 OR S9
- S11 S5 AND S10
- S12 S3 OR S7 OR S11
- Publicatiedatum: 20080101- current

PSYCINFO

- 1 geriatric assessment/
- 2 social isolation/ OR loneliness/ OR (loneliness OR alone OR (social ADJ1 isolat*).ti,id.
- 3 1 AND 2
- 4 ((social ADJ1 (risk* OR frail*)) OR (health ADJ1 risk ADJ1 apprais*))
- 5 exp "aged (attitudes toward)"/ OR exp elder abuse/ or exp elder care/ OR geriatric assessment/ or exp geriatric patients/ or exp geriatric psychotherapy/ or exp geriatrics/ OR exp gerontology/ or geropsychology/ OR ((aging ADJ1 adult*) OR elder* or eldest or frail* or geriatri* or (old ADJ1 age*) or (oldest ADJ1 old*) or senior* or senium or (very ADJ1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or (older ADJ1 (people or subject* or patient* or age* or adult* or man or men or male or woman or women or female or population* or person*))).ti,ab,id.
- 6 screening/ or health screening/ OR interview schedules/ or exp diagnostic interview schedule/ OR psychological assessment/ or behavioral assessment/ or cognitive assessment/ or emotional assessment/ or motivation measures/ OR measurement/ or screening tests/ or selection tests/ OR (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*).ti,ab,id.
- 7 4 AND 5 AND 6
- S8 (Loneliness ADJ3 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*).ti,ab,id.
- S9 ((De ADJ1 Jong ADJ1 Gierveld ADJ1 Loneliness ADJ1 Scale*) OR DJGLS OR (De ADJ1 Jong ADJ1 Gierveld ADJ1 Loneliness ADJ1 Scale*) OR (UCLA ADJ1 loneliness ADJ1 scale*).ti,ab,id.
- 10 8 OR 9
- 11 5 AND 10
- 12 3 OR 7 OR 11

Publicatiedatum: 20080101- current

WEB OF SCIENCE

- #1 TS=("geriatric" NEAR/1 asses*)
- #2 TS=((("social" NEAR/1 "isolation") OR "loneliness")
- #3 #1 AND #2
- #4 TS=((("social" NEAR/1 (risk* OR frail*)) OR ("health" NEAR/1 "risk" NEAR/1 apprais*))

- #5 TS=(elder* or "eldest" or frail* or geriatri* or ("old" NEAR/1 age*) or ("oldest" NEAR/1 old*) or senior* or "senium" or ("very" NEAR/1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or ("older" NEAR/1 ("people" or subject* or patient* or age* or adult* or "man" or "men" or "male" or "woman" or "women" or female* or population* or person*)))
- #6 TS=(Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR "test" OR "tests" OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*)
- #7 #4 AND #5 AND #6
- #8 TS=("Loneliness" NEAR/1 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score*))
- #9 TS=((De NEAR/1 Jong NEAR/1 Gierveld NEAR/1 Loneliness NEAR/1 Scale*) OR DJGLS OR (De NEAR/1 Jong NEAR/1 Gierveld NEAR/1 Loneliness NEAR/1 Scale*) OR (UCLA NEAR/1 loneliness NEAR/1 scale*))
- #10 #8 OR #9
- #11 #5 AND #10
- #12 #3 OR #7 OR #11
- Publicatiedatum: 20080101- current

EMBASE

- 1 geriatric assessment/
2 exp social isolation/ OR loneliness/ OR (loneliness OR alone OR (social N1 isolat*).ti,ab,kw.
3 1 AND 2
4 ((social ADJ1 (risk* OR frail*)) OR (health ADJ1 risk ADJ1 apprais*).ti,ab,kw.
5 exp aged/ or exp aged hospital patient/ or exp geriatrics/ or exp elderly care/ or exp geriatric assessment/ or exp geriatric care/ OR gerontopsychiatry/ OR ((aging ADJ1 adult*) OR elder* or eldest or frail* or geriatri* or (old ADJ1 age*) or (oldest ADJ1 old*) or senior* or senium or (very ADJ1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or (older ADJ1 (people or subject* or patient* or age* or adult* or man or men or male or woman or women or female or population* or person*))).ti,ab,kw.
6 screening/ or exp mass screening/ or rescreening/ or screening test/ OR (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*).ti,ab,kw.
7 4 AND 5 AND 6
8 (Loneliness ADJ3 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*).ti,ab,kw.
9 ((De ADJ1 Jong ADJ1 Gierveld ADJ1 Loneliness ADJ1 Scale*) OR DJGLS OR (De ADJ1 Jong ADJ1 Gierveld ADJ1 Loneliness ADJ1 Scale*) OR (UCLA ADJ1 loneliness ADJ1 scale*).ti,ab,kw.
10 8 OR 9
11 5 AND 10
12 3 OR 7 OR 11
13 limit 12 to conference abstract status
14 12 not 13
15 limit 14 to yr="2008 -Current"
- Publicatiedatum 20080101- current

COCHRANE

- #1 ((social NEAR/1 (risk* OR frail*)) OR (health NEAR/1 risk NEAR/1 apprais*).ti,ab,kw
#2 ((aging NEAR/1 adult*) OR elder* or eldest or frail* or geriatri* or (old NEAR/1 age*) or (oldest NEAR/1 old*) or senior* or senium or (very NEAR/1 old*) or septuagenarian* or octagenarian* or octogenarian* or nonagenarian* or centarian* or centenarian* or supercentenarian* or

(older NEAR/1 (people or subject* or patient* or age* or adult* or man or men or male or woman or women or female or population* or person*)):ti,ab,kw

#3 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*):ti,ab,kw

#4 #1 AND #2 AND #3

#5 (Loneliness NEAR/3 (Measur* OR Assess* OR Scale* OR Tool* OR instrument* OR screen* OR test OR tests OR survey* OR questionnaire* OR score* OR apprais*)):ti,ab,kw

#6 ((De NEAR/1 Jong NEAR/1 Gierveld NEAR/1 Loneliness NEAR/1 Scale*) OR DJGLS OR (De NEAR/1 Jong NEAR/1 Gierveld NEAR/1 Loneliness NEAR/1 Scale*) OR (UCLA NEAR/1 loneliness NEAR/1 scale*)):ti,ab,kw

#7 #5 OR #6

#8 #2 AND #7

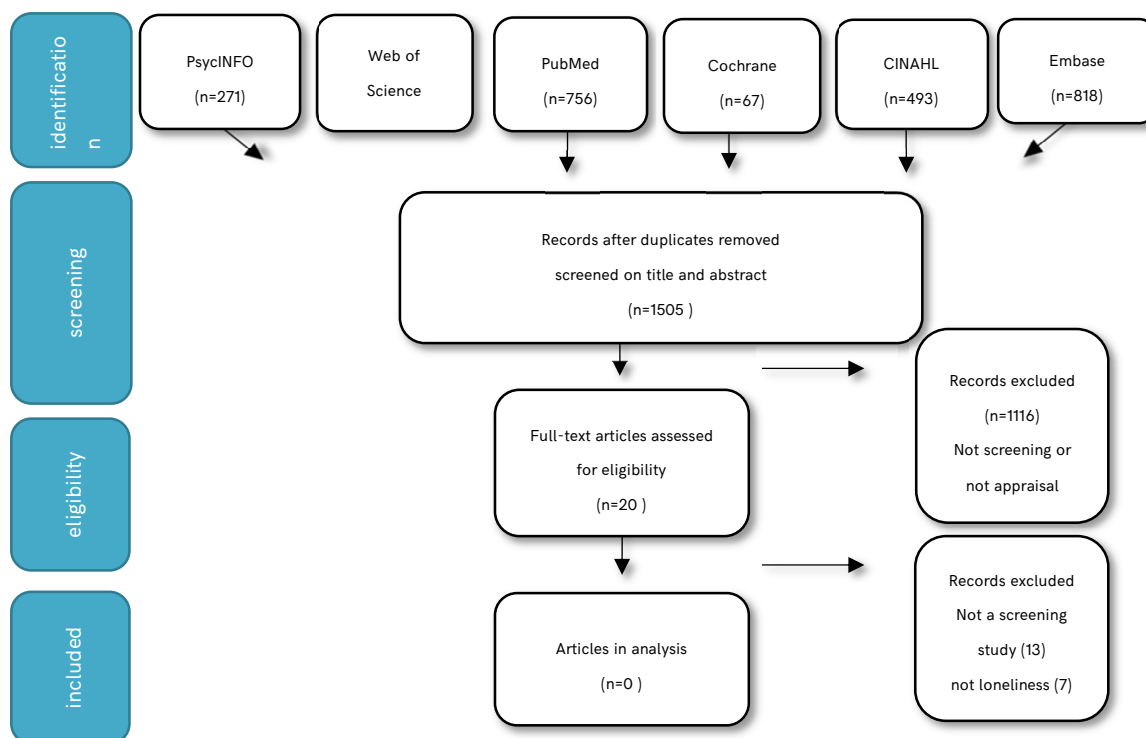
#9 #4 OR #8

Publicatiedatum 20080101- current

Literatuurselectie

Na verwijdering van de duplicaten en selectie van artikelen die in de afgelopen 10 jaar zijn gepubliceerd bleven 1133 artikelen over, die vervolgens zijn geïmporteerd in het programma Rayyan (Ouzzani, Hammady, Fedorowicz, & Elmagarmid, 2016). Hieruit werden op basis van titel en abstract 17 artikelen geselecteerd. Na lezing van deze zeventien artikelen bleef er geen relevant artikel over.

Figuur 3

Uitgangsvraag

Welke wetenschappelijke bewijs bestaat er over de werkzaamheid van benaderingen of interventies die tot doel hebben eenzaamheid onder ouderen te verminderen?

Zoekstrategie

Om de effectiviteit van eenzaamheidsinterventies op het gevoel van eenzaamheid in kaart te brengen is een systematische literatuursearch uitgevoerd in de volgende databases: Pubmed, Embase, PsychInfo, CINAHL, Cochrane library en Web of Science.

Zoekstring

Search	Query PubMed Session Results (11 Oct 2018)	Items found
#4	#1 AND #2 AND #3	94
#3	review[ti] OR meta-analys*[ti]	450,875
#2	intervention*[ti] OR program*[ti] OR course*[ti] OR support[ti] OR advice[ti] OR counseling[ti] OR counselling[ti] OR training[ti] OR coaching[ti] OR motivational interview*[ti] OR reduc*[ti] OR alleviat*[ti] OR reminiscen*[ti] OR psychoeducat*[ti] OR life review*[ti] OR cognitive therap*[ti] OR pet therap*[ti] OR psychotherap*[ti] OR behavioral therap*[ti] OR behavior therap*[ti] OR behavioural therap*[ti] OR behaviour therap*[ti] OR dance therap*[ti] OR music therap*[ti] OR exercise therap*[ti] OR occupational therap*[ti] OR exercise train*[ti] OR cognitive intervent*[ti] OR educational intervention*[ti] OR educational therap*[ti] OR behavioral manag*[ti] OR behavior manag*[ti] OR behavioural manag*[ti] OR behaviour manag*[ti] OR cognitive stimulat*[ti] OR animal assisted[ti] OR pet[ti] OR pets[ti] OR companion animal*[ti] OR robot*[ti] OR community[ti] OR intervention*[ot] OR program*[ot] OR course*[ot] OR support[ot] OR advice[ot] OR counseling[ot] OR counselling[ot] OR training[ot] OR coaching[ot] OR motivational interview*[ot] OR reduc*[ot] OR alleviat*[ot] OR reminiscen*[ot] OR psychoeducat*[ot] OR life review*[ot] OR cognitive therap*[ot] OR pet therap*[ot] OR psychotherap*[ot] OR behavioral therap*[ot] OR behavior therap*[ot] OR behavioural therap*[ot] OR behaviour therap*[ot] OR dance therap*[ot] OR music therap*[ot] OR exercise therap*[ot] OR occupational therap*[ot] OR exercise train*[ot] OR cognitive intervent*[ot] OR educational intervention*[ot] OR educational therap*[ot] OR behavioral manag*[ot] OR behavior manag*[ot] OR behavioural manag*[ot] OR behaviour manag*[ot] OR cognitive stimulat*[ot] OR animal assisted[ot] OR pet[ot] OR pets[ot] OR companion animal*[ot] OR robot*[ot] OR community[ot]	1,138,080
#1	"Loneliness"[Mesh] OR loneliness[tiab] OR lonely[tiab] OR social isolation[tiab] OR social connectedness[tiab]	12,693

Search	Query PsyclINFO Session Results (11 Oct 2018)	Items found
S4	S1 AND S2 AND S3	117
S3	TI (review OR "meta-analys*")	156,023
S2	TI (intervention* OR program* OR course* OR support OR advice OR counseling OR counselling OR training OR coaching OR "motivational interview*" OR reduc* OR alleviat* OR reminiscen* OR psychoeducat* OR "life review*" OR "cognitive therap*" OR "pet therap*" OR psychotherap* OR "behavioral therap*" OR "behavior therap*" OR "behavioural therap*" OR "behaviour therap*" OR "dance therap*" OR "music therap*" OR "exercise therap*" OR "occupational therap*" OR "exercise train*" OR "cognitive intervent*" OR "educational intervention*" OR "educational therap*" OR "behavioral manag*" OR "behavior manag*" OR "behavioural manag*" OR "behaviour manag*" OR "cognitive stimulat*" OR "animal assisted" OR pet OR pets OR "companion animal*" OR robot* OR community) OR KW (intervention* OR program* OR course* OR support OR advice OR counseling OR counselling OR training OR coaching OR "motivational interview*" OR reduc* OR alleviat* OR reminiscen* OR psychoeducat* OR "life review*" OR "cognitive therap*" OR "pet therap*" OR psychotherap* OR "behavioral therap*" OR "behavior therap*" OR "behavioural therap*" OR "behaviour therap*" OR "dance therap*" OR "music therap*" OR "exercise therap*" OR "occupational therap*" OR "exercise train*" OR "cognitive intervent*" OR "educational intervention*" OR "educational therap*" OR "behavioral manag*" OR "behavior manag*" OR "behavioural manag*" OR "behaviour manag*" OR "cognitive stimulat*" OR "animal assisted" OR pet OR pets OR "companion animal*" OR robot* OR community)	672,718
S1	DE "Loneliness" OR TI (loneliness OR lonely OR "social isolation" OR "social connectedness") OR AB (loneliness OR lonely OR "social isolation" OR "social connectedness") OR KW (loneliness OR lonely OR "social isolation" OR "social connectedness")	16,738

Search	Query CINAHL Session Results (11 Oct 2018)	Items found
S4	S1 AND S2 AND S3	37
S3	TI (review OR "meta-analys*")	99,952
S2	TI (intervention* OR program* OR course* OR support OR advice OR counseling OR counselling OR training OR coaching OR "motivational interview*" OR reduc* OR alleviat* OR reminiscen* OR psychoeducat* OR "life review*" OR "cognitive therap*" OR "pet therap*" OR psychotherap* OR "behavioral therap*" OR "behavior therap*" OR "behavioural therap*" OR "behaviour therap*" OR "dance therap*" OR "music therap*" OR "exercise therap*" OR "occupational therap*" OR "exercise train*" OR "cognitive intervent*" OR "educational intervention*" OR "educational therap*" OR "behavioral manag*" OR "behavior manag*" OR "behavioural manag*" OR "behaviour manag*" OR "cognitive stimulat*" OR "animal assisted" OR pet OR pets OR "companion animal*" OR robot* OR community) OR KW (intervention* OR program* OR course* OR support OR advice OR counseling OR counselling OR training OR coaching OR "motivational interview*" OR reduc* OR alleviat* OR reminiscen* OR psychoeducat* OR "life review*" OR "cognitive therap*" OR "pet therap*" OR psychotherap* OR "behavioral therap*" OR "behavior therap*" OR "behavioural therap*" OR "behaviour therap*" OR "dance therap*" OR "music therap*" OR "exercise therap*" OR "occupational therap*" OR "exercise train*" OR "cognitive intervent*" OR "educational intervention*" OR "educational therap*" OR "behavioral manag*" OR "behavior manag*" OR "behavioural manag*" OR "behaviour manag*" OR "cognitive stimulat*" OR "animal assisted" OR pet OR pets OR "companion animal*" OR robot* OR community)	313,180

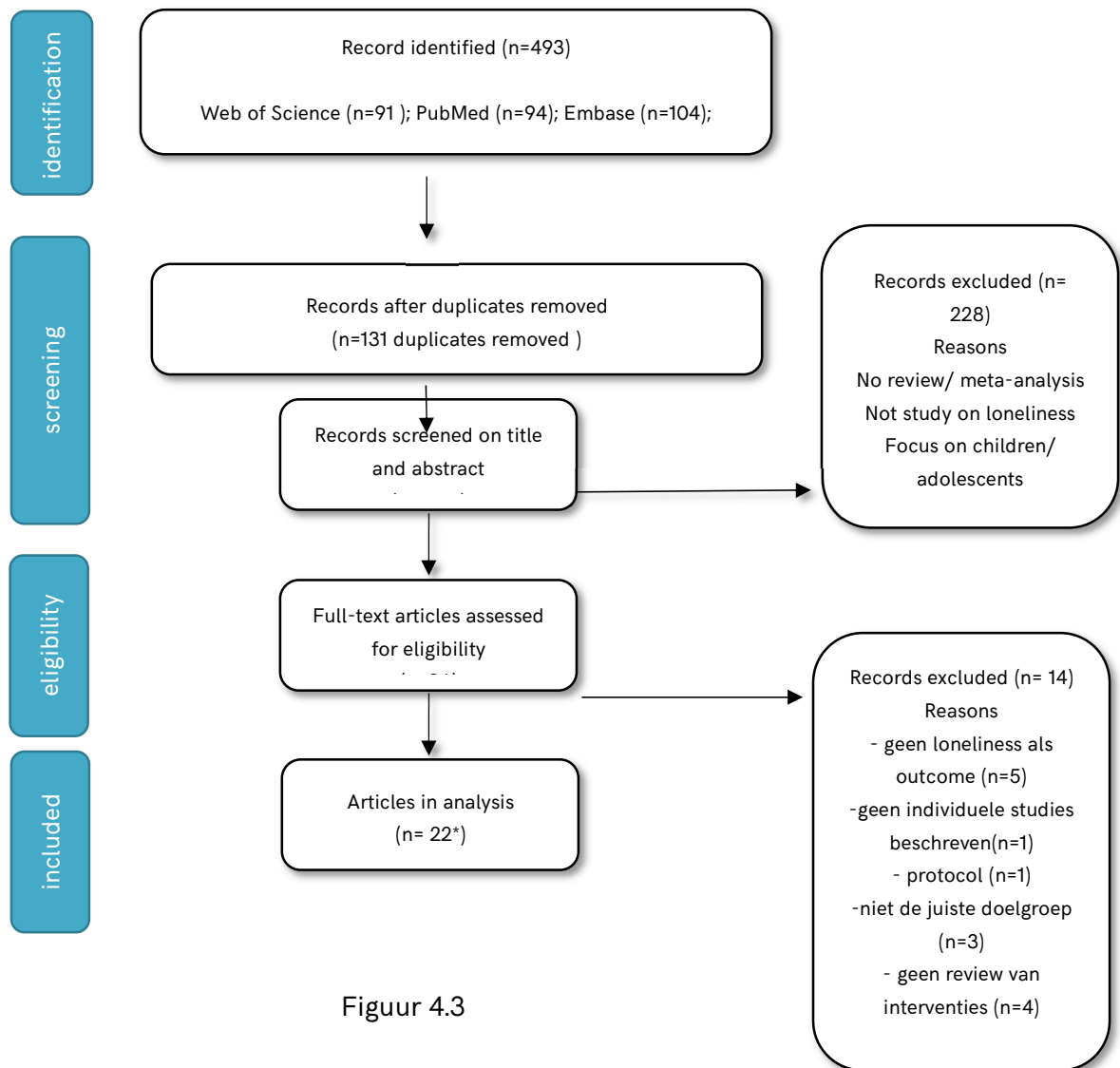
	OR "cognitive intervent*" OR "educational intervention*" OR "educational therap*" OR "behavioral manag*" OR "behavior manag*" OR "behavioural manag*" OR "behaviour manag*" OR "cognitive stimulat*" OR "animal assisted" OR pet OR pets OR "companion animal*" OR robot* OR community)	
S1	(MH "Loneliness") OR TI (loneliness OR lonely OR "social isolation" OR "social connectedness") OR AB (loneliness OR lonely OR "social isolation" OR "social connectedness") OR KW (loneliness OR lonely OR "social isolation" OR "social connectedness")	5,489

Search	Query Cochrane Library Session Results (11 Oct 2018)	Items found
#3	#1 AND #2	50
#2	(intervention* OR program* OR course* OR support OR advice OR counseling OR counselling OR training OR coaching OR "motivational interview*" OR reduc* OR alleviat* OR reminiscen* OR psychoeducat* OR "life review*" OR "cognitive therap*" OR "pet therap*" OR psychotherap* OR "behavioral therap*" OR "behavior therap*" OR "behavioural therap*" OR "behaviour therap*" OR "dance therap*" OR "music therap*" OR "exercise therap*" OR "occupational therap*" OR "exercise train*" OR "cognitive intervent*" OR "educational intervention*" OR "educational therap*" OR "behavioral manag*" OR "behavior manag*" OR "behavioural manag*" OR "behaviour manag*" OR "cognitive stimulat*" OR "animal assisted" OR pet OR pets OR "companion animal*" OR robot* OR community):ti,kw	205,447
#1	(loneliness OR lonely OR "social isolation" OR "social connectedness"):ti	88

Search	Query Web of Science Session Results (11 Oct 2018)	Items found
#4	#1 AND #2 AND #3	91
#3	TI=(review OR "meta-analys*")	584,876
#2	TI=(intervention* OR program* OR course* OR support OR advice OR counseling OR counselling OR training OR coaching OR "motivational interview*" OR reduc* OR alleviat* OR reminiscen* OR psychoeducat* OR "life review*" OR "cognitive therap*" OR "pet therap*" OR psychotherap* OR "behavioral therap*" OR "behavior therap*" OR "behavioural therap*" OR "behaviour therap*" OR "dance therap*" OR "music therap*" OR "exercise therap*" OR "occupational therap*" OR "exercise train*" OR "cognitive intervent*" OR "educational intervention*" OR "educational therap*" OR "behavioral manag*" OR "behavior manag*" OR "behavioural manag*" OR "behaviour manag*" OR "cognitive stimulat*" OR "animal assisted" OR pet OR pets OR "companion animal*" OR robot* OR community)	2,111,083
#1	TS=(loneliness OR lonely OR "social isolation" OR "social connectedness")	18,512

Literatuurselectie

De zoekopdracht richtte zich op reviews van eenzaamheidsinterventies omdat op deze wijze een gezaghebbende beoordeling van effectstudies beschikbaar was. Omdat oudere studies mogelijk niet meer valide resultaten geven, is gekozen voor reviews die zijn verschenen na 2000, inclusief de oudere studies die in deze reviews zijn opgenomen. Uiteindelijk hebben twee onderzoekers 23 reviews geselecteerd voor het leveren van individuele studies: 21 reviews uit de search en één systematic review van systematic reviews (Chippis, Jarvis, & Ramlall (2017). Deze laatste leverde twee nog niet gevonden reviews op (Khosravi, Rezvani, & Wiewiora, 2016; Morris et al., 2014).

Figuur 4.3

Deze twee reviews zijn aan de 21 overgebleven reviews toegevoegd, want het totaal aantal gebruikte reviews op 23 brengt.

Evidence tabel

In de Summary of Findings tabel zijn opgenomen alle studies, uitgezonderd de studies waarin de leeftijd van de deelnemers ver onder de 50 jaar lag of omdat er geen eenzaamheid of direct aanverwante concepten zijn gemeten (bijvoorbeeld studies die alleen depressie meten zijn buiten beschouwing gelaten).

Reviewstudie	Hoofdonderwerp	Doelgroep	zoekperiode	Gebruikte review methode	databases	Pubmed, Embase, CINAHL, PsycINFO, Cochrane library	Methodoloog/ search specialist geraadpleegd?	zoektermen beschreven?	aantal gevonden artikelen (incl duplicates)	aantal geïnccludeerde studies/ artikelen
Bemmelmans et al. 2012	Effect van sociaal assistive robots	Elderly	t/m september 2009	systematic literature review based on the Cochrane Handbook	CINAHL, MEDLINE, Cochrane, BIOMED, PUBMED, PsycINFO, EMBASE, IEEE Library	allemaal	NR	ja, p115	2891 + 30	41 publicaties waarin 17 studies gerapporteerd zijn
Cattan et al., 2005	Interventies gericht op sociaal isolement en eenzaamheid	Older people	1970-2002	Undertaking Systematic Reviews (Centre for Reviews and Dissemination, 1996) Review Guidelines on Data Collection (EPICentre, 1996) Recommendations from the International Union of Health Promotion and Education effectiveness project (1994)	Medline, BIDS SCI and SSCI, EMBASE, PsycINFO, ASSIA, CINAHL, SweMed, FirstSearch, Academic Search Elite, SIGLE, the Cochrane Library, and LILACS	Pubmed ontbreekt	NR	ja, p44	680	30 kwantitatieve studies en 12 observationele studies; verdeeld over 76 artikelen
Chen & Schulz, 2016	ICT interventies voor verminderen van sociale isolatie	Elderly	2002-2015	NR	PsycINFO, PubMed, MEDLINE, EBSCO, SSCI, Communication Studies: a SAGE Full-Text Collection, Communication & Mass Media Complete, Association for Computing Machinery Digital Library, and IEEE Xplore	EMBASE, CINAHL en Cochrane niet	NR	ja, p2	424	25
Choi et al., 2012	Computer and internet interventions	Older adults	Januari 2001 tot juli 2012	NR	PubMed, CINAHL, Scopus, the Cochrane Library, PsycINFO + Koreaanse db: KoreaMed, KMBase, KISS, MEDLIS, RISS	EMBASE niet	NR	ja, p192	2518	6

Cohen-Mansfield & Perach, 2014	Loneliness interventions	Older persons	1996-2011	NR	PsycINFO, MEDLINE, ScienceDirect, AgeLine, PsycBOOKS, Google Scholar	Pubmed, Embase, CINHAHL en Cochrane niet		ja, p3	NR	28
Coll-Planas et al., 2017	Impact of social capital interventions on health	Older people	Januari 1980-juli 2015	PRISMA statement	MEDLINE, EMBASE, CINAHL, PsycINFO, Cochrane Central Register of Controlled Trials, Web of Science	Pubmed ontbreekt	NR	nee	20544	73 publicaties die over 36 RCTs rapporteren
Dickens et al., 2011	Social isolation interventions	Older people	Tot mei 2009	NR	MEDLINE, EMBASE, ASSIA, IBSS, PsycINFO, PubMed, DARE, Social Care Online, the Cochrane Library and CINAHL	allemaal	NR	ja, p3-4	7067	32
Franck et al. 2016	Social isolation and depression	Aged care clients	Januari 2009 tot December 2013	PRISMA guidelines	MEDLINE, CINAHL with Full Text, SocINDEX with Full Text, Health Source: Nursing/ Academic Edition, PsycARTICLES, PsycINFO, Academic Search Complete, and the Psychology and Behavioral Sciences Collection. Gray literature searches included Google, government health and aging websites, and aged care organization websites	Pubmed, Embase, en Cochrane niet	NR	nee	828	6
Gardiner et al., 2016	Social isolation and loneliness interventions	Older people	2013 tot januari 2016	integrative review method	PubMed, Medline, CINAHL, PsycINFO, ScienceDirect, EMBASE	Cochrane mist	ja	ja, p148-149	2420	39
Gilbey & Tani, 2015	gezelschapsdieren	Geen specificatie	Tot begin januari 2014	"Akobeng's (2005) basic principles of systematic reviews and Khan et al.'s (2003) protocol for conducting a systematic review"	Pubmed, Medline, Web of Science, Academic Search Premier, and PsycINFO	EMBASE, CINAHL, en Cochrane missen	NR	ja, p182	290	21
Hagan et al., 2014	Effectiveness of social therapeutic interventions	Older people	t/m eind april 2012	"systematic search followed by a narrative approach"	PsycINFO, Medline, CINAHL, ASSIA (Applied Social Sciences Index and Abstracts), Scopus, Social Services Abstracts and Sociological Abstracts	pubmed, EMBASE en Cochrane niet	ja	ja, p684	1114	17
Khosravi et al., 2016	Technologie en sociaal isolement	Older adults	2000-2015	PRISMA guidelines	Science Direct, ProQuest, PubMed, IEEE Xplore, PsycINFO and Scopus	pubmed, EMBASE, CINAHL en Cochrane niet		ja, maar beperkt - zie p595	6886	34

Masi et al., 2011	Loneliness interventions	Geen specificatie	1970 t/m september 2009	APA guidelines for meta-analysis	PubMed and PsycINFO	EMBASE, CINAHL en Cochrane niet	NR	ja, maar beperkt - zie p224	928	50
Morris et al., 2014	Smart technologies to enhance social connectedness	Older people	Januari 2000 tot februari 2013	NR	MEDLINE, Web of Science, Scopus, SocINDEX, PsycINFO and Sociological Abstracts	pubmed, EMBASE, CINAHL en Cochrane niet	NR	ja, maar beperkt - zie p2	1405	18
Pool et al., 2017	Interventies gericht op sociale determinanten van gezondheid	Elderly ethnic minorities	t/m februari 2016	PRISMA statement	PumMed	EMBASE, CINAHL, PsycINFO en Cochrane niet	NR	ja, in supplementary files	5620	6
Poscia et al., 2018	Social isolation and loneliness interventions	Older people	Januari 2011 t/m Februari 2016	PICO model	PubMed, ISI Web of science, SCOPUS, The Cochrane Library, and CINAHL	EMBASE en PsycINFO missen	NR	ja, p134	1815	20
Pu et al., 2018	Social robots	Older adults	t/m september 2017	PICO principals	Scopus, ProQuest (Nursing & Allied Health Database and Psychology Database), PubMed, Medline and CINAHL (via EBSCO), PsychINFO (via OVID), Science Direct, Web of Science, and Cochrane Library	EMBASE mist	NR	ja, p2 en supplement	2204	10 artikelen, 9 studies
Siette et al. 2017	Effectiveness of befriending interventions	Mensen met fysieke of mentale problemen	t/m februari 2017	Centre for Reviews and Dissemination and the Cochrane Collaboration	MEDLINE; EMBASE; PsycINFO; Cochrane Central Register of Controlled Trials; CINAHL; Web of Knowledge; BI, Web of Science and Google Scholar	pubmed mist	NR	ja, p2	20706	14
Sims-Gould et al., 2017	Reablement, reactivation, rehabilitation and restorative interventions in long term care	Older adults	t/m augustus 2017	PROSPERO guidelines	MEDLINE, EMBASE, PsycINFO, CINAHL (Cumulative Index to Nursing and Allied Health), SPORTDiscus, and The Cochrane Library	Pubmed en PsycINFO missen	NR	ja, p655	2613	15

Snowden et al., 2015	Later-life emotional health	50+	t/m juni 2012	Guide to Community Preventive Services	PubMed, PsycINFO, CINAHL	EMBASE en Cochrane missen	"This review was guided by an eight-member expert panel of health services and mental health researchers from around the United States representing psychology, psychiatry, geriatrics, public health, and social work."	ja, p3	3373	148 intervention studies in 64 pairings
Syed-Ellias et al., 2015	Group reminiscence therapy	Older adults in long term care (60+)	2002-2014	Joanna Briggs Institute's (JBI) method for a comprehensive systematic review	Medline, Embase, Cinahl, PsychInfo, Cochrane, Scopus and Science direct	PubMed mist	NR	ja, maar beperkt op p374	3521	8
Van der Aa et al., 2016	psychosocial interventions to improve mental health in visually impaired adults	Adults ≥ 18	1981-2015	NR	Medline, Embase and Psychinfo	PubMed, CINAHL en Cochrane missen	NR	ja, appendix	3298	27 publicaties, 22 studies
Virués-Ortega et al., 2016	Animal-assisted therapy	Elderly	Januari 1975 t/m januari 2009	NR	Medline, PsycINFO, Cochrane	Pubmed, CINAHL en EMBASE missen	NR	ja, appendix	2065	21

Samenvatting gevonden studies

Bemelmans et al. (2012) beoordelen studies naar het effect van 'socially assistive robots'. De review gebruikt alle relevante databases en de search is gestructureerd opgezet. De review beschrijft één studie die eenzaamheid als uitkomstmaat heeft (Banks et al., 2008). Effectmaten ontbreken.

Cattan et al. (2005) beoordelen studies naar interventies die als doel hebben sociaal isolement of eenzaamheid te voorkomen of verminderen. De search is duidelijk beschreven en de meeste relevante databases zijn geraadpleegd, alleen Pubmed ontbreekt in de zoekstrategie. De review beschrijft 21 studies die eenzaamheid als uitkomstmaat hebben. De meeste studies zijn van beperkte kwaliteit of niet effectief. De conclusie van de auteurs is dat interventies met een educatief en een groepscomponent die zich op specifieke doelgroepen richten eenzaamheid kunnen verlichten. De effecten van huisbezoeken en befriending interventies zijn onduidelijk.

Chen en Schulz (2016) reviewden vijftig studies naar de effecten van ICT op sociale isolatie onder ouderen. Er is niet gerapporteerd welke review methode is gebruikt. Niet alle relevante databases zijn doorzocht. Van de in de review opgenomen studies zijn vier publicaties als methodologisch sterk beoordeeld. Van de studies testen 18 studies eenzaamheid als afhankelijke variabele. De review laat zien dat het effect van ICT interventies op eenzaamheid niet eenduidig is; veel studies laten een positief effect zien (15 van de 18) maar er zijn ook studies die niet significant zijn (3). Daarnaast heeft een deel van de opgenomen studies een kwalitatief design.

Choi, Kong en Jung (2012) reviewen zes studies naar ICT training voor ouderen. Er is niet gerapporteerd welke review methode is gebruikt. Bijna alle relevante databases zijn doorzocht, alleen ontbreekt EMBASE. Bij vijf van de zes studies wordt ook gekeken naar het effect op

eenzaamheid. Choi et al. (2012) beoordelen alleen RCT's en quasi-experimentele studies. Op basis van de vijf interventie studies die eenzaamheid meten, concluderen Choi et al. (2012) dat de internettraining interventies een effect hebben op de afname van eenzaamheid met een overall mean weighted effect size voor eenzaamheid over de vijf studies heen: 0.546 (95% CI: 0.033-1.059), $Z = 2.085$, $p = 0.037$.

Cohen-Mansfield en Perach (2015) deden een review van 34 studies. Er is niet gerapporteerd welke review methode is gebruikt. Slechts één van de relevante databases is doorzocht. De studies zijn ingedeeld naar doelgroep: interventies voor zelfstandig wonende ouderen, voor ouderen in zorginstellingen en interventies voor beide categorieën. De studies zijn niet op kwaliteit van het design beoordeeld, maar vermeld wordt of de groepen zijn gerandomiseerd en of er een controlegroep is. Twaalf van de opgenomen interventies zijn beoordeeld als effectief en vijftien als mogelijk effectief. Bij de laatste vindt ofwel een significante afname in eenzaamheid plaats die niet significant verschilt van die van de baseline meting, dan wel een afname in eenzaamheid, maar geen significant verschil met de controlegroep. Cohen-Mansfield en Perach concluderen dat de resultaten niet consistent zijn, maar dat er desondanks een aantal aanpakken zijn die veelbelovend lijken. Bij veel studies laat de kwaliteit van het design te wensen over.

Coll-Planas et al. (2017) richten zich specifiek op sociaal kapitaal interventies. De gebruikte review methode is de PRISMA richtlijn en op Pubmed na zijn alle relevante databases doorzocht. Coll-Planas et al. (2017) voeren een narrative review uit van 73 artikelen van in totaal 36 trials. Van de gereviewde studies hebben er acht eenzaamheid als uitkomstmaat, zeven daarvan richten zich op thuiswonende ouderen en één op ouderen in een verzorgingshuis. De review concludeert dat de trials over het algemeen geen effect hadden op eenzaamheid. Wel vinden ze een effect van interventies die zich specifiek complexe eenzaamheid en depressie richten. Als ze alleen kijken naar de methodologisch beste studies (low risk of bias) is er geen effect op eenzaamheid. De review geeft geen overzicht van effectmaten.

Dickens et al. (2011) reviewen 32 interventies op sociale isolatie en eenzaamheid onder ouderen. Er is niet gerapporteerd welke review methode is gebruikt. Alle relevante databases zijn doorzocht. Studies hebben een gerandomiseerd (n=16) of een quasi-experimenteel design (n=16).

Na een uitvoerige beschrijving van de methodologische kwaliteit van de studies concluderen de auteurs dat studies met een theoretische basis en studies die sociale activiteiten en/of ondersteuning bieden in groepsverband, mogelijk effectief kunnen zijn. Ook interventies waaraan ouderen actief deelnemen, bleken meer kans van slagen te hebben. De review geeft geen effectmaten.

Franck et al. (2016) beschrijven 6 studies, waarvan 5 studies eenzaamheid onder ouderen proberen te verminderen. De gebruikte review methode is de PRISMA richtlijn. 3 van de relevante databases zijn niet doorzocht. De auteurs waren expliciet op zoek naar studies die zich op bewoners van landelijke gebieden richten, maar in die categorie werden geen studies gevonden. Van de beoordeelde studies laat alleen een onderzoek naar groepsreminiscentie een effect op eenzaamheid zien.

Gardiner et al. (2016) reviewen 39 studies naar een interventie voor ouderen. De review maakt gebruik van de 'integrative review method'. Op de Cochrane library na zijn alle relevante databases doorzocht. Gardiner et al. (2016) beoordelen zowel kwalitatieve als kwantitatieve studies waarin eenzaamheid of sociaal isolement een uitkomst is. De kwaliteit van de studies is beoordeeld aan de hand van drie criteria: methodologische kwaliteit en betrouwbaarheid van de resultaten; methodologische relevantie (in hoeverre is de gekozen methode geschikt om

de onderzoeksvraag te beantwoorden?); relevantie van het topic (in relatie tot de review). Op elk criteria werd een score 1-3 gegeven, waarmee de studie voor kwaliteit een score tussen 3 en 9 kreeg. Gardiner et al. concluderen dat de kwaliteit van de effectstudies naar eenzaamheidsinterventies te wensen overlaat.

Gilbey & Tani (2015) beschrijven 5 studies naar het effect van eenzaamheidsinterventies met dieren bij ouderen. De overige studies in de reviews betreffen studies naar dierbezit. De review is gedaan volgens de Akoberg principes voor systematic reviews en Kahn's protocol. Van de relevante databases zijn er drie niet doorzocht. Gezien de kwaliteit van de studies, bevelen de auteurs aan dat er meer en grootschaligere studies moeten worden gedaan naar de effecten van gezelschapsdieren en animal assisted therapy.

Hagan et al. (2014) beoordelen 17 studies naar sociaal therapeutische interventies voor ouderen op effectiviteit. De gebruikte review methode is omschreven als 'systematic search followed by a narrative review'. Van de relevante databases zijn er drie niet doorzocht. Er is geen expliciete beschrijving van de kwaliteit van de studies gegeven in de review. Hagan et al. (2014) concluderen dat vier studies een afname van eenzaamheid aantonen, drie daarvan betreffen studies naar nieuwe technologie en één studie naar een groepsprogramma.

Khosravi et al. (2016) beschrijven 34 studies naar het gebruik van verschillende vormen van ICT bij het verminderen van eenzaamheid en sociaal isolement onder ouderen. De gebruikte review methode is de PRISMA richtlijn. Slechts één van de relevante databases is doorzocht. De gebruikte technologieën in de geïnccludeerde studies lopen zeer uiteen (ingedeeld in acht typen, o.a. robotics, video games en digitale social support). Er lijken een aantal veelbelovende technologische toepassingen tussen te zitten, maar er is meer onderzoek nodig om de effectiviteit goed in kaart te brengen.

De studie van Masi et al. (2011) betreft een meta-analyse van 50 studies naar eenzaamheidsinterventies. De studies betreffen alle leeftijdsgroepen. De meta-analyse is uitgevoerd

aan de hand van de APA richtlijn voor meta-analyse. Drie van de relevante databases zijn niet doorzocht. Er wordt niet per studie een beoordeling van de kwaliteit gegeven, maar studies met een randomized design worden door Masi en collega's als hoogste kwaliteit gezien. Ze concluderen dat interventies die zich richten op 'maladaptive social cognition' het meest effectief zijn in het verminderen van eenzaamheid.

Morris et al. (2014) beschrijven 18 studies waarin 'smart technologies' worden ingezet om social connectedness onder ouderen te stimuleren. Zes van de geïncludeerde studies hebben het verminderen van eenzaamheid als uitkomstmaat. Er is niet gerapporteerd welke review methode is gebruikt. Slechts één van de relevante databases is doorzocht. Morris en collega's concluderen dat smart technologies zoals op maat gemaakte internet toepassingen kunnen bijdragen aan het controleren van gezondheid en zodoende gevolgen kan hebben voor sociale verbondenheid.

Pool et al. (2017) reviewen 6 studies, waarvan één studie die betrekking heeft op het verminderen van eenzaamheid onder ouderen. De gebruikte review methode is de PRISMA richtlijn. Slechts één van de relevante databases is doorzocht.

Poscia et al. (2018) beschrijven 20 studies, waarvan elf studies de effectiviteit van eenzaamheidsinterventies beschrijven. De review is een aanvulling op de eerdere studie van Cohen-Mansfield & Perach (2015). De auteurs gebruiken de PICO methode voor de review. Van de relevante databases zijn er 3 doorzocht. De gevonden studies laten zien dat nieuwe technologieën en kunst gerelateerde interventies wellicht veelbelovend zijn. Poscia en collega's concluderen echter ook dat de methodologische kwaliteit van de meeste studies tekortschiet.

Pu et al. (2018) beoordelen 10 artikelen, waarvan 2 relevante studies naar de inzet van robotdieren bij het verminderen van eenzaamheid onder ouderen. De auteurs gebruiken de PICO methode voor de review. Van de relevante databases zijn er vier doorzocht. Sociale robots hebben potentie in het verminderen van eenzaamheid, maar de kwaliteit van de studies is te beperkt om conclusies te trekken.

Siette et al. (2017) reviewen veertien RCTs naar 'befriending' interventies. In 5 studies is eenzaamheid ook meegenomen als uitkomstmaat. De auteurs gebruiken de handleiding van Cochrane voor hun review. 4 van de 5 relevante databases zijn doorzocht. Bij geen van de 5 geïncludeerde studies wordt een effectmaat gerapporteerd (SMD = -.3 (95% CI .12 tot -.18; I² = 0%).

Sims-Gould et al. (2017) reviewen vijftien studies naar interventies in langdurige zorg, waarvan in één studie eenzaamheid een (secundaire) uitkomstmaat is. De auteurs gebruiken de PROSPERO richtlijn voor review. Van de relevante databases zijn er twee niet doorzocht. Er wordt in de review niet specifiek over de resultaten van de interventie gerapporteerd. In de originele studie (Melis et al., 2008) blijkt dat er geen effect was.

Snowden et al. (2015) hebben 148 studies met 'emotional health' als uitkomst beoordeeld. De review maakt gebruik van de 'Guide to Community Preventive Services'. Van de vijf relevante databases zijn er 2 niet doorzocht. De geïncludeerde studies zijn niet individueel beschreven in het artikel van Snowden et al. (2015), maar gegroepeerd op interventie categorie en uitkomstmaat. Eenzaamheid wordt gemeten in 4 studies, twee in de categorie social support en twee in de categorie strength/resistance interventions. De studies in de categorie strength/resistance interventions blijken bij bestudering van de publicaties zelf geen eenzaamheid te meten en zijn dus niet opgenomen in de tabel. Er wordt geen conclusie over de effectiviteit van de interventies getrokken, omdat er daarvoor volgens de auteurs te weinig studies zijn.

Syed-Elias et al. (2015) beschrijven 8 studies naar reminiscentie groepstherapie voor ouderen in een verzorgingshuis of verpleeghuis. De auteurs gebruiken de 'Joanna Briggs Institute's (JBI) method for

a comprehensive systematic review' als methode voor de review. Van de relevante databases is er één niet doorzocht. Eén van de 8 studies heeft eenzaamheid gemeten. Deze studie liet een significante afname in eenzaamheid zien, maar kende ook hoge uitval. Omdat het maar één studie betreft, is het niet mogelijk goed onderbouwde conclusies te trekken over het effect van reminiscentie therapie op eenzaamheid. De kwaliteit van de studies is beoordeeld met de Joanna Briggs Institute's Meta-Analysis of Statistics Assessment and Review Instrument (JBI-MAtSARI).

Van der Aa et al. (2017) hebben 27 artikelen over psychosociale interventies om de mentale gezondheid van mensen met visuele beperkingen in kaart gebracht. Er is niet gerapporteerd welke reviewmethode is gebruikt. Slechts één van de relevante databases is doorzocht. Van de 22 studies (beschreven in 27 artikelen) onderzoekt één studie ook eenzaamheid. In deze studie werd een afname van eenzaamheid gevonden.

Virués-Ortega et al. (2012) beoordelen 21 studies naar animal-assisted therapy (AAT). In 4 van deze studies wordt AAT ingezet bij het verminderen van eenzaamheid onder ouderen. De auteurs hebben niet gerapporteerd welke reviewmethode gebruikt is. Van de 5 relevante databases is slechts één doorzocht. In de geïnccludeerde studies worden wisselende resultaten gevonden en de kwaliteit van de studies is laag. Daarnaast zijn de studies zeer wisselend in het gebruik van methodologie, wat de beoordeling bemoeilijkt en maakt dat de bevindingen voorzichtig geïnterpreteerd moeten worden.

Risk of bias tabel

studie	sequence generation	allocation concealment	blinding participants and personnel	Blinding of outcome	Incomplete Data	selective reporting	other bias	sco re	Risk of Bias
Andersson, 1985	unclear	unclear	unclear	unclear	High	unclear	high	-2	high
Banks & Banks, 2002	unclear	unclear	high	high	Low	unclear	low	-1	high
Banks & Banks, 2005	unclear	unclear	high	high	Unclear	unclear	unclear	-1,5	high
Banks et al., 2008	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	unclear	-1,5	high
Bickmore et al., 2005	unclear	unclear	high	high	Low	unclear	high	-1	high
Caserta & Lund, 1996	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	low	-1,5	high
Charlesworth et al., 2008	unclear	unclear	high	unclear	Low	unclear	low	-1	high
Chiang et al., 2010	low	unclear	unclear	high	Unclear	unclear	high	-1	high
Clarke et al., 1992	unclear	unclear	unclear	low	High	unclear	high	-2	high
Coleman et al., 2005	unclear	low	unclear	low	High	unclear	low	-1,5	high
Cox et al., 2007	high	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	high	-2	high
Creswell et al., 2012	low	unclear	low	low	Unclear	unclear	unclear	-1	high
de Craen et al., 2006	low	low	unclear	unclear	Unclear	low	high	-0,5	moderate
Fukui et al., 2003	unclear	unclear	high	unclear	Low	unclear	unclear	-1	high
Hall et al., 1992	low	unclear	unclear	low	High	unclear	high	-1,5	high
Heckman & Barcikowski, 2006	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	unclear	-1,5	high
Heller et al., 1991	unclear	unclear	unclear	unclear	High	unclear	high	-2	high
Hill et al., 2006	unclear	unclear	unclear	unclear	High	unclear	low	-2	high
Hind et al., 2014	low	low	high	low	Low	low	low	0	low
Jessen et al., 1996	unclear	unclear	unclear	unclear	Low	unclear	high	-1	high
Kahlbaugh et al., 2011	high	unclear	high	unclear	Unclear	unclear	low	-2	high
Kremers et al., 2006	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	unclear	-1,5	high
Lokk et al., 1990	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	unclear	-1,5	high
McEwan et al., 1990	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	high	-1,5	high
Melis et al., 2008	low	low	unclear	low	Low	low	low	0	low
Morrow-Howell et al., 1998	high	high	unclear	unclear	Unclear	unclear	high	-2,5	high
Mountain et al., 2014	low	low	high	low	Low	low	low	0	moderate
Ollonqvist et al., 2008	low	low	unclear	unclear	High	unclear	unclear	-1	high
Robinson et al., 2013	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	high	-1,5	high
Routasalo et al., 2008	low	low	unclear	unclear	Unclear	unclear	low	-0,5	moderate
Saito et al., 2012	unclear	high	high	high	Unclear	unclear	unclear	-2	high
Samarel et al., 2002	low	low	high	unclear	High	unclear	low	-1	high
Savelkoul & Witte, 2004	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	unclear	-1,5	high
Savelkoul et al., 2001	unclear	low	low	low	Unclear	unclear	low	-1	moderate

Savikko et al., 2009	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	high	-1,5	high
Sheridan et al., 2015	low	low	unclear	unclear	Unclear	unclear	high	-0,5	moderate
Slegers et al., 2008	unclear	unclear	high	high	Unclear	unclear	low	-1,5	high
Sorensen et al., 1988	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	low	-1,5	high
Tse, 2010	unclear	high	high	high	Unclear	unclear	high	-2	high
van Rossum et al., 1993	low	high	high	low	High	unclear	low	-2	high
Walshe et al., 2016	low	low	high	high	Unclear	low	high	-0,5	high
Weinert et al., 2008	unclear	unclear	unclear	unclear	High	unclear	low	-2	high
Weinert et al., 2011	unclear	unclear	unclear	unclear	High	unclear	low	-2	high
White et al., 2002	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	unclear	-1,5	high
Woodward et al., 2011	unclear	unclear	unclear	unclear	Unclear	unclear	high	-1,5	high

Summary of findings tabel

Studie ^{reviews}	Type studie	Patiënten Gemiddelde leeftijd (range) Setting	Interventie	Controle	Duur Follow-up (in maanden, na afloop van de interventie)	Eenzaamheidsmaat Effect size*	Risk of Bias	Opmerkingen
Interventietype 1: Het faciliteren van ontmoetingsmogelijkheid								
Löck, 1990 ^g	RCT N=65	Gehandicapte ouderen Leeftijd: NR (71-78) Setting: thuiswonend	Groepsgesprekken over doelen en re-activatie (decision making). 2 keer per week gedurende 3 maanden	Gebruikelijke zorg	6	Directe vraag "do you feel lonely?" never/seldom/sometimes/often Effect size: NR	Hoog	Alleen gerapporteerd hoeveel procent welke van de vier antwoorden op de eenzaamheidsmeting gaf op de vier meetmomenten
Interventietype 2: Het faciliteren van betekenisvol contact								
Andersson, 1985 ^{b,f}	RCT N=108	Alleenwonende vrouwen die op de wachtlijst voor seniorenwoningen staan Leeftijd: 77 (60-80) Setting: thuiswonend	Groepsbijeenkomsten in de buurt onder leiding van professionals die deelnemers stimuleren hun netwerk te versterken - doel is vertrouwensband creëren	Wachtlijst	6	UCLA short (4-items) Effect size: mean difference (within intervention group)=.30; mean difference (within control group)=.15	Hoog	

Banks & Banks, 2002 ^{e,m}	RCT N=45	Bewoners van verzorgingshuizen, zonder cognitieve beperkingen of psychiatrische problemen met een score van ≥ 30 op de UCLA schaal Leeftijd: 78 (NR); afgeleid door ^m Setting: verzorgingshuis	Dierentherapie: aangeliende hond 30 minuten bij deelnemer op de kamer (1 of 3x per week, afhankelijk van de conditie) gedurende 6 weken	Geen sessies met hond	NR	UCLA Effect size No AAT vs AAT (95% CI)= -.20 (-.92, .52) ^m	Hoog	
Banks & Banks, 2005 ^{i,w}	RCT N=37	Ouderen in verzorgingshuis. Leeftijd: 80 (NR) Setting: verzorgingshuis	Dierentherapie individueel of in groep (2-4 personen). Wekelijkse sessies van een half uur, gedurende 6 weken	Geen zuivere controlegroep, vergelijking alleen tussen individuele AAT en groeps -AAT	0	UCLA Effect size: NR	Hoog	Geen verschillen tussen de twee interventies; wel significante afname eenzaamheid voor beide condities
Banks et al., 2008 ^{a,i,j,k,l,m,q,w}	RCT N=38	Ouderen in verzorgingshuis. Leeftijd: NR (75-90) Setting: verzorgingshuis	Dierentherapie met een echte hond of een robothond. Wekelijkse sessies van een half uur gedurende 8 weken	Geen sessies met echte of robot-hond	0	UCLA Effect size No AAT or robot AAT vs real dog AAT (95% CI)= -.88 (-1.68, -.07) ^m	Hoog	

Coleman et al., 2005 ^m	RCT N=106	Vrouwen revaliderend na borstkanker operatie. Leeftijd: 57 (NR) Setting: thuiswonend	Sociale steun van oncologie verpleegkundigen (telefonisch). Interventie duurt 13 maanden, telefonisch contact wordt afgebouwd van wekelijks naar maandelijks.	Informatiepakket	0	UCLA Effect size (95% CI)= -.29 (-.67, .09) (Masi et al., 2011) ^m	Hoog	
Jessen et al., 1996 ^{j,m}	RCT N=40	Revaliderende ouderen Leeftijd: 76 (65-91) Setting: revalidatiecentrum	Sociale steun van een huisdier (vogel in kooi). De vogel werd 10 dagen bij de deelnemer op de kamer geplaatst. Verzorging van de vogel werd gedaan als de deelnemer niet op de kamer was.	Geen interventie	0	UCLA Effect size (95% CI): .40 (-.23, 1.02) ^m	Hoog	

Mountain et al., 201 ^r	RCT N=70	Sociaal geïsoleerde ouderen Leeftijd: 81 (74-NR) Setting: thuiswonend	Telefonisch <i>befriending</i> programma. Vrijwilliger belt deelnemer 1 keer per week voor 10-20 minuten gedurende 6 weken. Daaropvolgend vinden groepstelefoongesprekken plaats gedurende 1 uur voor 12 weken.	Geen interventie	6	DJG Effect size: mean difference=0 (range -1, 1); adjusted difference=0.6 (range -0.4, 1.6)	Matig	
Riddick, 1985 ^{j,w}	Quasi-experimenteel N=22	Ouderen met laag inkomen in gesubsidieerde woningen Leeftijd: NR (57-94) Setting: thuiswonend	Vissen als huisdier verzorgen of huisbezoeken	Geen interventie	6	UCLA Effect size: NR	Hoog	Huisbezoekgroep significante afname eenzaamheid vergeleken met de aquariumgroep en controlegroep (F(2,12)=2,86, p=.08)
Ring et al., 2013 ^l	Quasi-experimenteel N=14	Geïsoleerde ouderen Leeftijd: NR (55-NR) Setting: thuiswonend	digitale <i>conversational agent</i> in huis gedurende één week. Het systeem heeft een sensor waardoor de <i>conversational agent</i> actief op de deelnemer reageert.	digitale <i>conversational agent</i> in huis gedurende één week. Het systeem heeft geen sensor en reageert passief	<1	UCLA Effect size: t(12)=-1.67, NS	Hoog	
Ring et al. 2015 ^l	Quasi-experimenteel N=14	Ouderen Leeftijd: 65 (56-75) Setting: thuiswonend	digitale <i>conversational agent</i> in huis gedurende één week. Het systeem heeft een sensor waardoor de <i>conversational agent</i> actief op de deelnemer reageert.	digitale <i>conversational agent</i> in huis gedurende één week. Het systeem heeft geen sensor en reageert passief	<1	UCLA Effect size: NR	Hoog	Eenzaamheid in proactieve groep vs. Passieve groep: t(12)=-1.67; p=.13

Sheridan et al, 2015 ^r	RCT N=107	Mensen met langdurige mentale aandoeningen. Leeftijd: 51 (18-NR) Setting: thuiswonend	Vrijwillige <i>befrienders</i> die mensen bezoeken. Wekelijkse bezoeken van 2 uur gedurende 9 maanden	Gebruikelijke zorg aangevuld met een vergoeding om activiteiten te ondernemen	1	SELSA-s Effect size: NR	Matig	ANOVA effecten (group x time): SELSA-S social: F=1.33, p=.36; SELSA-S family: F=1.33, p=.27; SELSA-S romantic: F=0.10, p=.90
Tsai & Tsai, 2011 ^{c,e,k,l}	Quasi-experimenteel N=55	Verpleeghuisbewoners Leeftijd: 74 (60-NR) Setting: verpleeghuis	Video bellen met familie gedurende 3 maanden. Hulp bij het bellen geboden door onderzoeksassistent	Geen interventie	3, 12	UCLA Effect size: adjusted beta (experimental vs control group, group x time effect) = 3.27, p=.14	Hoog	
Tsai et al., 2010 ^{c,e,i}	Quasi-experimentaal N=57	Verpleeghuisbewoners zonder cognitieve beperkingen Leeftijd: 77 (NR) Setting: verpleeghuis	Deelnemers door middel van videobellen in contact brengen met familieleden. Deelnemers werden ten minste 5 minuten per week ondersteund door een getrainde onderzoeksassistent gedurende 3 maanden	Gebruikelijke zorg	0	UCLA Effect size: GEE beta -2.84, p<.05	Hoog	
Interventietype 3: Het verlenen van praktische (materiële of instrumentele) ondersteuning								
Charlesworth et al., 2008 ^r	RCT N=236	Mantelzorgers van mensen met dementie Leeftijd: 68 (NR) Setting: mantelzorgers van thuiswonende ouderen	Vrijwilligers bieden mantelzorgers vriendschappelijk contact, emotionele steun. Wekelijkse bezoeken gedurende ten minste 6 maanden	Gebruikelijke zorg	9, 18	emotionele eenzaamheid, 2 items en sociale eenzaamheid, 2 items (uit Stroebe et al., 1996) Effect size: Least squares mean difference (intervention vs. Control group): 0.320 [-0.20 to 0.84] p=.230 0.173 [-0.37 to 0.72] p=.529	Hoog	

Clarke et al., 1992 ^b	RCT N=523	Alleenwonende ouderen Leeftijd: NR (75-NR) Setting: thuiswonend	Huisbezoeken door vrijwilliger die allerhande hulp/ ondersteuning bood	Geen interventie	36	Wenger's loneliness scale (Wenger, 1984) Effect size: NR	Hoog	Alleen gerapporteerd dat er geen significante verschillen zijn tussen de groepen
De Craen et al., 2006 ^e	RCT N=402	Vijfentachtigjarigen uit omgeving Leiden Leeftijd: 85 (85-85) Setting: thuiswonend	Deelnemers kregen ergotherapie aangeboden. Tijdens de therapie kregen deelnemers training over hulpmiddelen en informatie over community-based services. Niet gerapporteerd hoeveel sessies en hoe lang.	Gebruikelijke zorg	12, 24	DJG Effect size: Mean difference between groups .01 (-0.5 to 0.4), ns	Matig	
Hall et al., 1992 ^b	RCT N=167	Kwetsbare ouderen die zelfstandig wonen maar thuiszorg ontvangen Leeftijd: 78 (65-NR) Setting: thuiswonend	Huisbezoeken waarbij allerhande hulp/ ondersteuning geboden wordt	Gebruikelijke zorg	12, 36	UCLA Effect size: $t=0.80$, $p<.35$ (change intervention group -1.1; change control group -1.7)	Hoog	
McEwan et al., 1990 ^b	RCT N=296	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: NR (75-NR) Setting: thuiswonend	Huisbezoek door verpleegkundigen, duur 45 minuten. Gezondheidsissues worden in kaart gebracht en waar nodig wordt doorverwezen	Gebruikelijke zorg	20	Unspecified measure of loneliness Effect size: Man Whitney U test test group vs controle group na 20 maanden $p<.05$ (1.01 vs 1.42)	Hoog	

Melis et al., 2008 ^s	RCT N=151	Ouderen die recent uit het ziekenhuis zijn ontslagen Leeftijd: 82 (69-99) Setting: thuiswonend	EASYcare interventie, uitgevoerd door verpleegkundigen. In de interventie wordt een individueel behandelplan opgesteld met o.a. aandacht voor cognitie, stemming, gedrag, voeding en mobiliteit.	Gebruikelijke zorg	6	DJG Effect size: NR	Laag	Alleen gerapporteerd dat het effect 'close to zero' is
Sorensen et al., 1982-1988 ^b	RCT N=1555	Ouderen Leeftijd NR (75-85) Setting: thuiswonend	Huisbezoeken door maatschappelijk werker en huisarts om gezondheids- en sociale behoeften in kaart te brengen	Gebruikelijke zorg	12	Unspecified measure of loneliness Effect size: NR	Hoog	"No significant difference could be demonstrated between participants and controls"
Tesch-Römer, 1997 ^e	Quasi-experimenteel N=140	Ouderen met matig gehoorverlies Leeftijd: 71 (NR) Setting: thuiswonend	Gebruik hoortoestel voor nieuwe gebruikers.	Geen hoortoestel (controle groep 1) of geen gehoorverlies (controle groep 2)	0	UCLA Effect size: Group x Time effect (Pillai's criterion = .2160, F[2,46] = 6.34, p < .01 (n=50, reduced sample); full sample (N = 140) the multivariate Group x Time interaction was not significant	Hoog	
Van den Elzen & Fokkema, 2006 ^m	Quasi-experimenteel N=52	Zelfstandig wonende ouderen die zorg ontvangen Leeftijd: 79 (NR) Setting: thuiswonend	Huisbezoeken door vrijwilligers, om sociale behoeften in kaart te brengen en steun te bieden	Geen interventie	NR	DJG Effect size (95% CI): 0 (-.55, -.55) ^m	Hoog	

Van Rossum et al., 1993 ^b	RCT N=580	Ouderen Leeftijd: NR (75-84) Setting: thuiswonend	huisbezoek door verpleegkundige, nadruk op gezondheid en doorverwijzen. Vier bezoeken per jaar, gedurende 3 jaar	Gebruikelijke zorg	18, 36	DJG Effect size: NR	Hoog	"Also we did not find differences between the groups with respect to loneliness"
Interventietype 4: Het verbeteren van interpersoonlijk en/of sociale vaardigheden								
Chiang et al., 2010 ^{h,m,u}	Quasi-experimenteel N=92	Verpleeghuisbewoners Leeftijd: 77 (NR) Setting: verpleeghuis	Sociaal cognitieve training. Deelnemers volgden 8 wekelijkse sessies met individuele reminiscentie therapie. In elke sessie stond een ander thema centraal.	WachtlIJst	3	UCLA Effect size (95% CI): -.97 (-1.40, -.54) ^m	Hoog	
Creswell et al., 2012 ^{i,k}	RCT N=40	Gezonde ouderen Leeftijd: 65 (55-85) Setting: thuiswonend	Mindfulness programma. 8 weken, 2 uur per week + een <i>retreat</i> van 1 dag. Daarnaast 30 minuten huiswerk per dag	WachtlIJst	2	UCLA Effect size: $\eta^2=.17$	Hoog	
Fokkema & Van Tilburg, 2007 (2) ^m	Quasi-experimenteel N=72	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: 71 (NR) Setting: thuiswonend	Sociale vaardigheden training. Zes weken lang één bijeenkomst per week (2,5 uur)	Geen interventie	NR	DJG Effect size (95% CI): 0 (-.49; .49) ^m	Hoog	
Tse et al., 2010 ^{e,i}	Quasi-experimenteel N=70	Verpleeghuisbewoners met chronische pijnklachten. Leeftijd: 79 (60-92) Setting: verpleeghuis	Humor therapie, 8 weken lang 1 uur per week in een groep. Doel is pijn verlichten, geluk vergroten, tevredenheid verbeteren en eenzaamheid verminderen	Gebruikelijke zorg	2	ULCA Effect size: Mann-Whitney U Test (experimental vs. control group): p=0.096	Hoog	

Interventietype 5: aanbieden van bezigheden en/of afleiding (vermaak)								
Bergman-Evans et al., 2004 ^{g,i}	Quasi-experimenteel N=35	Verpleeghuisbewoners Leeftijd: 80 (NR) Setting: verpleeghuis	Dagelijkse contact met groen, dieren en kinderen gedurende 1 jaar	Gebruikelijke zorg	0	UCLA Effect size: NR	Hoog	No decrease in loneliness
Bickmore et al., 2005 ^{e,l}	RCT N=21	Ouderen die ingeschreven staan bij een geriatrische kliniek Leeftijd: 74 (63-85) Setting: thuiswonend	Twee maanden contact met een 'relational agent' in huis (de agent geeft o.a. digitaal beweegadvies. Tussen de 0 en 54 sessies)	Gebruikelijke zorg (incl. beweeginterventie)	0	UCLA Effect size: NR	Hoog	Afname eenzaamheid in controlegroep; maar geen verschillen tussen de groepen (t(17)=1.635, p=.12)
Brown et al., 2004 ⁱ	Quasi-experimenteel N=66	Verpleeghuisbewoners Leeftijd: 82 (60-96) Setting: verpleeghuis	Binnenshuis tuinieren in een groep, 5 weken lang.	Wekelijks individueel bezoek van 20 minuten	>1	UCLA Effect size: NR	Hoog	Geen verschil tussen groepen
Hopman-Rock et al., 2002 ^b	Quasi-experimenteel N=390 (RCT deel niet relevant, meet geen eenzaamheid)	Oudere inwoners van Leiden Leeftijd: 72 (55-75) Setting: thuiswonend	Ageing well and healthily programma: beweeginterventie in groepen en informatie over gezond leven	Gebruikelijke zorg	4-6	1 item: 'I feel lonely' (1-5, 5=not lonely) Effect size: pretest M=3.9, follow-up M=4.2, Friedman p=.00	Hoog	

Shapira et al., 2007 ^{c,d,e,m}	Quasi-experimenteel N=48	Ouderen die dagopvang naar dagopvang gaan of in een verpleeghuis wonen Leeftijd: 81 (70-93) Setting: thuiswonend en verpleeghuis	Computertraining. 15 weken, 1 à 2 sessie per week. Sessies van een uur	Andere activiteiten	≤1	UCLA Effect size (95% CI): -1.99 (-2.81, -1.17) ^m	Hoog	
Slegers et al., 2008 ^{c,d,e,g,l,n}	Quasi-experimenteel N=191	Zelfstandig wonende ouderen zonder ervaring met computers. Leeftijd: NR (64-75) Setting: thuiswonend	Computer en internet training inclusief beschikbaar stellen PC. Training 3 sessies van vier uur, verdeeld over 2 weken. PC mag 12 maanden gebruikt worden.	Geen PC gebruik of wel training maar geen PC gebruik	4, 12	DJG Effect size: NR	Hoog	Vergelijkingen alleen tussen de 4 groepen gemaakt, group x time p=0.84
Tse, 2010 ^{e,h,i}	Quasi-experimenteel N=53	Ouderen in verpleeghuizen. Leeftijd: 84 (65-95) Setting: verpleeghuis	Binnenshuis tuinieren in een groep. Acht weken lang een wekelijkse bijeenkomst.	Gebruikelijke zorg (ander verpleeghuis)	0	UCLA Effect size: Mann-Whitney U test experimental groups vs. Control groups p=0.00	Hoog	
White et al., 1999 ^{b,e,g,m}	Quasi-experimenteel N=27	Bewoners van een <i>retirement community</i> . Leeftijd: 79 (NR) Setting: thuiswonend	Internet training. In twee weken 9 uur groepstraining. Daarnaast 5 maanden lang computers beschikbaar gesteld.	Geen interventie (geen PC)	5	UCLA Effect size: change scores 5 months post intervention - intervention group: -1.6 (SD=5.7); control group: 2.0 (SD=4.9), NS	Hoog	

White et al., 2002 ^{b,c,d,e,g,l,m}	RCT N=100	Bewoners van aanleunwoningen en verpleeghuizen Leeftijd: 72 (NR) Setting: thuiswonend en verpleeghuis	Internet training. In twee weken tijd 9 uur groepstraining. Daarnaast 5 maanden lang computers beschikbaar gesteld	Gebruikelijke zorg	5	UCLA Effect size: change scores (Wilcoxon rank sum test) - median (interquartile range): intervention group: -2 (-8.3); control group: -1 (5.2), p=.52	Hoog	
Woodward et al., 2011 ^{d,l}	RCT N=83	Zelfstandig wonende zestigplussers Leeftijd: 72 (60-89) Setting: thuiswonend	Computertrainingsprogramma van 6 maanden. In totaal 11 lessen, 1 les per 2 weken in een computer-lab	Gebruikelijke zorg	3, 6, 9	DJG Hedges's g (95% CI), p: 0.049 (-0.383, 0.480), .826	Hoog	
Interventietype 6: aanbieden van een gewaardeerde rol								
Rook & Sorkin, 2003 ^{e,g}	Quasi-experimenteel N=180	Ouderen met weinig inkomen Leeftijd: 71 (60-92) Setting: thuiswonend	Pleeg grootouder programma waarin ouderen als pleeg grootouder optreden voor kinderen met ontwikkelachterstand. 5 ochtenden in de week 4 uur contact met het kind	Geen interventie (groep 1) of deelname aan een programma met leeftijdsgenoten (groep 2)	24	UCLA Effect size: NR	Hoog	ANOVA revealed no effect on loneliness
Interventietype 7: bevorderen van realistische verwachtingen								
Hartke & King, 2003 ^m	Quasi-experimenteel N=88	Partners (en primaire mantelzorgers) van patiënten die een hersenbloeding hebben overleefd. Leeftijd: 70 (60-NR) Setting: thuiswonend	Cognitieve training, 8 weken lang, 1 uur per week, per telefoon. Daarnaast informatie over hersenbloedingen en omgaan met iemand die een hersenbloeding heeft gehad	Gebruikelijke zorg	6	UCLA Effect size (95% CI): -.18 (-.60, .24) ^m	Hoog	

Winningham & Pike, 2007 ^{e,g,l,k,m}	Quasi-experimenteel N=73	Bewoners van verzorgingshuizen. Leeftijd: 82 (61-98) Setting: verzorgingshuis	Cognitieve gedragstherapie, 3 sessies per week gedurende 3 maanden	Gebruikelijke zorg	3	UCLA Effect size (95% CI): -.31 (-.82, .21) ^m	Hoog	
Combinatie interventies (in kolom opmerkingen staan de Interventietypen gespecificeerd met nummers)								
Alaviani et al., 2015 ^{i,p}	Quasi-experimenteel N=150	Oudere vrouwen Leeftijd: NR (60-74) Setting: thuiswonend	Groepsbijeenkomsten om contact te bieden en manieren te leren hun sociale relaties te verbeteren. Vier sessies, 2 per week, 60 minuten.	Geen interventie	1	UCLA Effect size: NR	Hoog	1,4 Intervention vs. Control group independent t-test p<.001
Caserta & Lund, 1996 ^{b2}	RCT N=144	Recent verweduwde Leeftijd: 67 (51-89) Setting: thuiswonend	Steungroep voor recent verweduwde, twee varianten: korte duur (acht wekelijkse zelf zelfhulp groepsbijeenkomsten) en langer programma (idem, maar 10 maanden langer)	Geen interventie	0, 10, 24	Single item Effect size: group x time F ratio = .02 NS	Hoog	1, 2
Cohen et al., 2006 ^{e,m}	Quasi-experimenteel N=166	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: 79 (64-NR) Setting: thuiswonend	Koorlidmaatschap: wekelijkse zangrepetitie, gedurende 30 weken	Geen interventie	12	UCLA Effect size (95% CI): .06 (-.27, .39) ^m	Hoog	1,5

Cox et al., 2007 ^{e,m}	Quasi-experimenteel N=177	Ouderen die minsten 6 uur per week zorg ontvangen Leeftijd: 78 (51-96) Setting: thuiswonend	Sessies waarin deelnemers leren hoe ze hun eigen zorg beter kunnen organiseren en de relaties met hun verzorgenden goed kunnen houden. 10 sessies, 1x per 2 weken, anderhalf a twee uur.	Assessment, doorverwijzing en assistentie. Daarnaast doorlopende telefonische ondersteuning op verzoek	2, 12	Philadelphia Geriatric Morale Scale on Lonely Dissatisfaction Effect size (95% CI): -.19 (-.60, .22) ^m	Hoog	3,4
Evans, et al., 1982 ^{b,g,m,v}	Quasi-experimenteel N=84	Geïsoleerde ouderen die maatschappelijk blind zijn (geselecteerd uit groep veteranen) Leeftijd: 62 (NR) Setting: thuiswonend	Telefonische groepsgesprekken. Acht weken lang, 1 uur per week. Focus o.a. op beschikbare hulpbronnen en probleemoplossend vermogen.	Geen interventie	2	UCLA Effect size (95% CI): -1.42 (-1.90, -.95) ^m	Hoog	1,2,3
Fokkema & Knipscheer, 2007 ^{c,d,e,g,i,l,m,n}	Quasi-experimenteel N=29	Alleenwonende ouderen met mobiliteitsproblemen Leeftijd: 67 (50-NR) Setting: thuiswonend	Training (5 keer 2 uur) in gebruik en beschikbaarheid over een computer (3 jaar)	Geen interventie, data gematched uit ander survey	24, 36	DJG Effect size (95% CI): -.52 (-1.30, .26) ^m	Hoog	1,5
Fokkema & Van Tilburg, 2007 ^{(1)m}	Quasi-experimenteel N=116	Bewoners van een verzorgingshuis Leeftijd: 84 (NR) Setting: verpleeghuis	Groepsactiviteiten in verpleeghuis met ontmoetingsmogelijkheid	Geen interventie	NR	DJG Effect size (95% CI): 0 (-.39, .39) ^m	Hoog	1,5

Fokkem a & Van Tilburg, 2007(3) ^m	Quasi- experiment eel N=52	Zelfstandig wonende oudere homoseksuelen Leeftijd: 67 (NR) Setting: thuiswonend	Bezoeken door vrijwilligers met als doel sociale en emotionele steun te bieden	Geen interventie	NR	DJG Effect size (95% CI): 0 (-.55, .55) ^m	Hoog	2,3
Fokkem a & Van Tilburg, 2007(4) ^m	Quasi- experiment eel N=71	Bewoners van een verzorgingshuis Leeftijd: 84 (NR) Setting: verpleeghuis	Groepsactiviteiten in verpleeghuis met ontmoetingsmogelijkheid	Geen interventie	NR	DJG Effect size (95% CI): 0 (-.56, .56) ^m	Hoog	1,5
Fukui et al., 2003 ^{g,m}	RCT N=50	Vrouwen met borstkanker Leeftijd: 54 (NR) Setting: thuiswonend	Groepsbijeenkomsten met educatieve inhoud, focus o.a. op coping en stress management. Wekelijke bijeenkomsten van anderhalf uur gedurende 6 weken	Wachttijl	>2	UCLA Effect size (95% CI): .15 (-.43, .73) ^m	Hoog	1,4,5
Heckma n & Barciko wski, 2006 ^m	RCT N=90	Vijftigplussers met HIV of aids die depressieve symptomen vertonen Leeftijd: 54 (50-73) Setting: thuiswonend	Telefonische sociale steun groepsgesprekken. 12 weken lang, 90 minuten per keer. Focus op o.a. coping.	Delayed treatment	3	UCLA (10 items) Effect size (95% CI): 0 (-.41, .41) ⁱ	Hoog	1,3

Heller et al., 1991 ^{b,f,g,m,r,t}	RCT N=291	Oudere vrouwen met een laag inkomen Leeftijd: 74 (NR) Setting: thuiswonend	Telefonische peer-support in tweetallen.	Geen interventie	<3	Effect size (95% CI): -.12 (-.51, .27) ^m	Hoog	1,2,3
Hill et al., 2006 ^{l,m}	RCT N=100	Vrouwen met chronische aandoeningen die op het platteland wonen Leeftijd: 52(35-65) Setting: thuiswonend	22 weken deelname aan online supportgroep en online educatieve modules. Toegang tot internet in huis.	Geen interventie	<6	UCLA Effect size (95% CI): .004 (-.39, .40) ^m	Hoog	1,3
Hind et al., 2014 ^{f,p}	RCT N=157	Zelfstandig wonende ouderen. Leeftijd: 81(75-NR) Setting: thuiswonend	1-op-1 telefonische vriendschapsdienst gevolgd door telefonische groepsgesprekken. 12 weken lang, 1 uur per week	Geen interventie	12	DJG Effect size: Adjusted mean difference -0.3 [-0.8 to 0.2], p=.255	Laag	1,2,3
Honigh et al., 2013 ^{p, 3}	Quasi-experimenteel N=858	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: 74 (65-NR) Setting: thuiswonend	Interventie met veel verschillende elementen (o.a. informatiebijeenkomsten, psychosociale groepsbijeenkomsten);	Controle community - andere gemeente	24	DJG Effect size: relative effect size %: -2.2 (95% CI: -12.0; 7.7)	Hoog	4,5
Kahlbaugh et al., 2011 ^{c,h,k,l}	RCT N=36	Zelfstandig wonende ouderen. Leeftijd: 82(NR) Setting: thuiswonend	Spellen spelen op een Wii-spelcomputer. 1 uur per week gedurende 10 weken	TV kijken	<3	UCLA Effect size: NR	Hoog	1,5 Repeated measure ANOVA pre- posttest x group: F(2, 30) = 6.24, p < .005

Kremers et al., 2006 ^{e,g,k,m}	RCT N=142	Alleenstaande vrouwen. Leeftijd: 64 (55-NR) Setting: thuiswonend	Zelfmanagement groepscursus met o.a. aandacht voor initiatief nemen, investeren in vriendschap en positief denken. 6 weken lang, 2,5 uur per week.	Geen interventie	<2, 6	DJG Effect size (95% CI): .12 (-.25, .49) ^m	Hoog	1,4
Liu et al., 2007 ⁱ	Quasi-experimenteel N=26	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: NR (65-85) Setting: thuiswonend	Reminiscentie groepstherapie met o.a. aandacht voor het hervertellen en delen van levenservaringen. Sessies van 1 uur gedurende 10 weken	Onbekend	Onbekend	UCLA Effect size: NR	Hoog	2,4 Artikel niet beschikbaar. Uit abstract: <i>non-parametric data analysis</i>
Martina & Stevens, 2006 ^{e,g,l,k,m}	Quasi-experimenteel N=115	Vrouwen Leeftijd: 63 (53-86) Setting: thuiswonend	Vriendschapsverrijkingscursus. 12-weekse cursus met aandacht voor allerlei aspecten van vriendschap	Wachtlijst	3, 6	DJG Effect size (95% CI): -.06 (-.42, .31) ^m	Hoog	2,4,7
Morrow-Howell et al., 1998 ^{b,e,m}	RCT N=61	Ouderen die contact hebben gehad met de zelfmoordhulplijn of zijn doorverwezen vanwege depressie of sociaal isolement. Leeftijd: 76 (NR) Setting: thuiswonend	Wekelijks telefonisch contact met maatschappelijk werker die een programma volgt met therapeutische elementen. Mediaan van contactduur was 8 maanden	Wachtlijst controlegroep	8	Effect size (95% CI): -.09 (-.59, .41) ^m	Hoog	3,4

Ollonqvist et al., 2008 ^{e,g,i,m}	RCT N=741	Kwetsbare ouderen Leeftijd: 78 (65-96) Setting: thuiswonend	Geriatrische rehabilitatie met o.a. groepstraining fysieke activiteit, groepsgesprekken en lezingen. Bijeenkomsten gedurende 8 maanden	Geen interventie	8	3 losse items Effect size (95% CI): -.17 (-.33, -.02) ^m	Hoog	4,5
Robinson et al., 2013 ^{f,l,p,q}	RCT N=40	Verpleeghuisbewoners Leeftijd: NR (55-100) Setting: verpleeghuis	Sessies met robot-zeehond Paro. 12 weken lang, 2x per week.	Busrit door de stad of alternatieve activiteit tijdens de Paro sessies	3	UCLA Effect size: partial Eta squared: 0.18	Hoog	2,5
Rosen & Rosen, 1982 ^{b,g,m}	Quasi-experimenteel N=117	Zelfstandig wonende ouderen die naar 'senior centers' komen Leeftijd: 70 (65-NR) Setting: thuiswonend	Ondersteuning van maatschappelijk werk en groepsbijeenkomsten voor sociale steun	Geen interventie	5	Single item Effect size (95% CI): -.37 (-.89, -.15) ^m	Hoog	1,3
Routasalo et al., 2008 ^{e,f,g,i,k}	RCT N=235	Ouderen Leeftijd: 80 (75-92) Setting: thuiswonend	Groepsbijeenkomsten met psychologische/therapeutische insteek. Doel is deelnemers te empoweren en vriendschap te bevorderen. Wekelijkse bijeenkomsten voor 3 maanden	Geen interventie	3, 6	UCLA Effect size: NR	Matig	1,5 Geen verschil tussen de groepen op eenzaamheid; alleen in figuur gerapporteerd

Saito et al., 2012 ^{f,i,p}	RCT N=60	Ouderen die recent naar de stad zijn verhuisd Leeftijd: 73 (66-84) Setting: thuiswonend	Groepsbijeenkomsten met educatie, cognitieve training en sociale steun. Vier sessies van 2 uur, 1x in de twee weken	wachttijst	1, 6	AOK loneliness scale (aangepaste versie UCLA) Effect size: NR (only in figure)	Hoog	1,3 Analyses opgesplitst naar hoog/ laag eenzaam - daardoor zeer kleine, niet vergelijkbare groepen
Samarel et al., 2002 ^m	RCT N=82	Vrouwen die recent borstkankeroperaties hebben ondergaan Leeftijd: 54 (30-83) Setting: thuiswonend	Groepsbijeenkomsten voor steun en educatie over omgaan met de ziekte. Wekelijkse bijeenkomst van 2 uur + wekelijkse individuele telefonische support-sessies.	Educatief informatiepakket	2, 4, 12	UCLA Effect size (95% CI): -.51 (-.97, -.05) ^m	Hoog	3,5
Savelkoul & De Witte, 2004 ^g	RCT N=75	Patiënten met chronische reuma Leeftijd: 51 (NR) Setting: thuiswonend	Groepsbijeenkomsten met focus op coping. 10 sessies van 2 uur, verdeeld over 13 weken	Steungroep 10 sessies van 2 uur, verdeeld over 13 weken of wachttijst	6	DJG Effect size: NR	Hoog	1,2,3,4 Onduidelijk welke analyse er met eenzaamheid is uitgevoerd, alleen vermeld dat er geen effect is
Savelkoul et al., 2001 ^m	RCT N=168	Patiënten van reumatologieklinieken Leeftijd: 51 (35-65) Setting: thuiswonend	Bijeenkomsten met focus op probleemgerichte coping. 10 wekelijkse sessies van 2 uur	Geen interventie	6	DJG Effect size (95% CI): -.04 (-.49, .41) ^m	Hoog	1,2,3,4

Savikko et al., 2009 ^e	RCT N=117	Zelfstandig wonende ouderen Leeftijd: 80 (75-92) Setting: thuiswonend	Deelnemen aan verschillende groepsbijeenkomsten (kunst, bewegen, therapeutisch schrijven). Gedurende 12 weken één bijeenkomst per week (2-6 uur)	Geen interventie	3	Self-report Effect size: NR	Hoog	1,5 Alleen wat percentages gerapporteerd
Scharlach et al. 1987 ^b	Quasi-experimenteel N=37 dochters N=24 moeders	Dochters van verweduwd moeders en hun moeders Leeftijd: - Dochters: 50 (38-68) - Moeders: 78 (69-92) Setting: thuiswonend	2 cognitieve gedragsworkshops Of 2 educatieve workshops gericht op steun geven	wachtlIJst	0, <1, <2	Unspecified measure of loneliness Effect size: NR		4,5,7 F van 'variable means before and after intervention (by condition) = 2.68, p<.10
Stevens & van Tilburg, 2000 ^{b,g}	Quasi-experimenteel N=64	Vrouwen Leeftijd: 67 (54-84) Setting: thuiswonend	Vriendschaps-verrijgingscursus. 12-weekse cursus met aandacht voor allerlei aspecten van vriendschap	Geen interventie (matched controle groep)	3, 6	DJG Effect size: NR	Hoog	2,4,7 t-test for mean change score between groups: t = -1.96, p = .054
Stevens et al., 2006 ^{e,i}	Quasi-experimenteel N=393	Vrouwen Leeftijd: 64 (52-86) Setting: thuiswonend	Vriendschaps-verrijgingscursus. 12-weekse cursus met aandacht voor allerlei aspecten van vriendschap	WachtlIJst en vergelijking met een ander survey	6, 12	DJG Effect size: NR	Hoog	2,4,7

Walshe et al., 2016 ^r	RCT N=196	Ouderen die palliatieve zorg ontvangen Leeftijd: 72 (37-92) Setting: thuiswonend	Vrijwilligers die als maatje op bezoek komen. Wekelijkse bezoeken van 1-3 uur, 4 weken lang	wachttijl	1, 2	DJG Effect size: condition x time2 Emotional loneliness b=.07 CI[.34, .47] Social loneliness b=.22 CI[-.13, .57]	Hoog	2,3
Weinert et al., 2008 ^{l,n}	RCT N=233	Vrouwen die in plattelandsgebieden wonen en een chronische aandoening hebben Leeftijd: 52 (NR) Setting: thuiswonend	Intensieve groep: Gebruiken van <i>online discussion board</i> voor vrouwen met chronische aandoeningen gedurende 22 weken + elke 2 weken een les over verschillende topics. Minder intensieve groep: alleen lessen	Geen interventie	0	UCLA Effect size: NR	Hoog	2,5 ANCOVA total group: F=1.53, p=.22
Weinert et al., 2011 ⁿ	RCT N=309	Vrouwen die in plattelandsgebieden wonen en een chronische aandoening hebben Leeftijd: 56 (35-65) Setting: thuiswonend	Gebruik van een digitale support groep gedurende 11 weken	Geen interventie	6	UCLA Effect size: intervention effect (95% CI) - 1.8 (-3.6, -0.1), p=.040	Hoog	2,5

In de summary of findings tabel is in de kolom uitkomstmaat ook de effect size gerapporteerd (mits de effect size in de review, of in de originele studie is gerapporteerd). Doordat de effect sizes uit verschillende bronnen komen, zijn er verschillende maten gerapporteerd.

De meeste effect sizes die in de tabel zijn opgenomen, komen uit de meta-analyse van Masi et al. (2011).i. Om effect sizes te kunnen vergelijken hebben Masi et al. (2011) effect sizes berekend binnen drie categorieën research design (single-group pre-post study; non-randomized group comparison en randomized group comparison). De single-group pre-post studies komen niet voor in de SoF tabel. De effect size van de studies die een groepsvergelijking maken, is berekend door het verschil in eenzaamheidsscores tussen de groepen te delen door de gepoolde standard deviatie van de twee scores, de Hedges' d (zie Masi et al., 2011, p. 226). Als de interventie en controlegroep op baseline verschilden, is daar door Masi voor gecorrigeerd.

Een veelgebruikte vuistregel bij het interpreteren van de effect size is dat een effect size van 0.2 wordt gezien als een klein effect, 0.5 als een medium effect en 0.8 als een groot effect (Cohen, 1988). Voor de bij sommige studies gerapporteerde partial eta-squared geldt als vuistregel dat 0.001 een klein effect is, 0.06 een medium effect en 0.14 een groot effect. Zie : Cohen, J. (1988). Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Earlbaum Associates.

Grade bewijs profiel eenzaamheidsinterventies

Kwaliteit van bewijs							Kwaliteit
Aantal studies	Design	Beperkingen	Inconsistentie	Indirect bewijs	Onnauwkeurigheid	Andere overwegingen	
Interventie type 1: Het faciliteren van ontmoetingsmogelijkheid							
1	RCT	serieus ¹	N/A ²	serieus ³	serieus ⁴	Te weinig bewijs	+000 ZEER LAAG
Interventie type 2: Het faciliteren van betekenisvol contact							
13	RCT; quasi-experimenteel	serieus ⁵	Serieus ⁶	zeer serieus ⁷	serieus ⁸	Geen	+000 ZEER LAAG
Interventie type 3: Het verlenen van praktische (materiële of instrumentele) ondersteuning							
9	RCT	serieus ⁹	serieus ¹⁰	zeer serieus ⁷	Geen serieuze onnauwkeurigheid ¹¹	Geen	+000 ZEER LAAG
Interventie type 4: Het verbeteren van interpersoonlijk en/of sociale vaardigheden							
3	RCT; quasi-experimenteel	serieus ¹²	serieus ¹³	zeer serieus ⁷	serieus ¹⁴	Geen	+000 ZEER LAAG
Interventie type 5: aanbieden van bezigheden en/of afleiding (vermaak)							
10	RCT; quasi-experimenteel	zeer serieus ¹⁵	serieus ⁶	zeer serieus ⁷	serieus ¹⁶	Geen	+000 ZEER LAAG
Interventie type 6: aanbieden van een gewaardeerde rol							
1	Quasi-experimenteel	zeer serieus ¹⁷	N/A ²	Geen indirect bewijs	Geen serieuze onnauwkeurigheid ¹⁸	Geen	+000 ZEER LAAG
Interventie type 7: bevorderen van realistische verwachtingen							
2	RCT; quasi-experimenteel	zeer serieus ¹⁹	serieus ²⁰	zeer serieus ⁷	Serieus ²¹	Geen	+000 ZEER LAAG
Combinatie interventies							
35	RCT; quasi-experimenteel	Zeer serieus ²²	Serieus ⁶	zeer serieus ⁷	Geen serieuze onnauwkeurigheid ²³	Geen	+000 ZEER LAAG